

КІРОВОГРАДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ ТА ПРАВА

ЯКОВЕНКО Р. В.

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ З КУРСУ

„ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ”

2012

Яковенко Р. В. Державне регулювання економіки : конспект лекцій /
Роман Яковенко. – Кіровоград : КНТУ, 2012. – 40 с. : іл.

Затверджено на засіданні кафедри економічної теорії та права.
Протокол № 1 від 25 серпня 2012 року.

© Р. В. Яковенко, 2012.

Тема 1. Суть і необхідність державного регулювання економіки

Основні проблеми теми

1. Державне регулювання економіки: суть, необхідність, функції, цілі, об'єкти та суб'єкти.
2. Основні типи економічних систем та механізми їх регулювання.
3. Теоретичні засади державного регулювання економіки.
4. Особливості державного регулювання економіки перехідного типу (на прикладі України).

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

Конституція України. - К., 1996.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 1.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-н. 2000. Тема 1.

Буян І. та ін. Економічна політика. Навчальний посібник. - Тернопіль. ТАНГ. 1997. Тема 1, 2.

Климко Г. та ін. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник. II видання. - К., Вища школа, 1997. Розділи 36, 37.

Ковальчук В. Загальна теорія економіки.(теоретична економіка). Навчальний посібник. - Тернопіль, Астон, 1998. Глава 15, глава 28, с. 322 – 328.

Програмний зміст теми

1. Державне регулювання економіки: суть, необхідність, функції, цілі, об'єкти та суб'єкти

Вивчення теми слід починати з з'ясування **суті державного регулювання економіки (ДРЕ)**. Це *управління соціально-економічним розвитком країни, тобто сукупність заходів державного впливу на об'єкти і процеси з метою певного спрямування господарської діяльності суб'єктів національної економіки, узгодження їхніх інтересів і дій для реалізації певних цілей.*

Сутність ДРЕ розкривається через його функції. А саме цільову, стимулюючу, регламентуючу, корегуючу, соціальну та контролюючу функції. Необхідно знати так звані мінімальні функції держави: створення правової бази економічної діяльності; захист конкуренції; розподіл і перерозподіл доходів; забезпечення рішень соціальних проблем; виробництво суспільних товарів і благ та інше.

Що стосується **цілей** державного регулювання, то до них відносять наступне:

- раціональне використання ресурсів і досягнення макроекономічної ефективності;
- забезпечення стабільного розвитку національної економіки;
- забезпечення конкурентоздатності вітчизняних товарів на світовому ринку;
- реалізація соціальних цілей розвитку суспільства.

В цілому, **головною метою** регулювання економіки є *забезпечення економічної та соціальної стабільності та зміцнення економічної безпеки держави.*

Необхідність втручання держави в економіку зумовлена проблемами, які ринковий механізм вирішити не спроможен або вирішує їх погано; створенням умов для ефективного функціонування самого ринкового механізму; усуненням негативних наслідків ринкових процесів; захистом національних інтересів на світовому ринку.

Далі необхідно з'ясувати, що головними елементами механізму державного регулювання економіки є суб'єкти, об'єкти, методи і засоби. **Суб'єкти** – це носії,

виразники та виконавці господарських інтересів. До першої групи відносять найманих робітників та власників підприємств, фермерів, акціонерів, інвесторів, політичні партії, громадські організації та ін. Виконавцями господарських інтересів держави є органи державної та місцевої влади а також НБУ. **Об'єкти** державного регулювання економіки – це сфери, галузі економіки, регіони, а також ситуації, явища та умови соціально-економічного життя країни, де виникли або можуть виникнути труднощі, проблеми, які не вирішуються автоматично або невідкладно, як того вимагають умови нормального функціонування економіки і підтримання соціальної стабільності. Крім того, до них відносять економічний цикл, секторну, галузеву та регіональну структури господарства, зайнятість населення, грошовий обіг, платіжний баланс, ціни, довілля та ін. Основними **принципами** державного регулювання економіки є: *наукова обґрунтованість; погодження інтересів; системність; цілеспрямованість; пріоритетність; комплексність; адаптація до кожної конкретної ситуації; ефективність.*

Треба мати на увазі, що держава втручається в ринкову систему лише настільки, наскільки це потрібно для підтримання стійкості та макроекономічної рівноваги, а також для забезпечення роботи механізмів конкуренції. Тобто державне втручання в економіку має бути обмеженим, бо надмірна активність держави може породжувати негативні тенденції та наслідки. ДРЕ повинне враховувати рівень розвитку народного господарства країни в комплексі з національною специфікою.

2. Основні типи економічних систем та механізми їх регулювання

Перш за все необхідно відповісти на питання, що таке економічна система і які існують її типи.

Економічна система – це особливим чином упорядкована, скоординована система зв'язку між суб'єктами національної економіки. Виділяють такі її типи: *чисто ринкова, адміністративно-командна (АКС), змішана ринкова економіка, перехідна та традиційна.*

Кожна з них має свій механізм регулювання економічних процесів. Так, прийнято вважати, що в ринковій економіці діє механізм ринкового саморегулювання. Регулятором АКС є планово-державний механізм (адміністративно-командна система управління). Управління змішаною національною економікою – це механізм, який містить в собі ринкове саморегулювання та державне централізоване регулювання в їх органічній єдності. Змішана система управління найбільш поширена і має багато переваг у порівнянні з іншими системами. Вона поєднує гнучкість ринкового саморегулювання, що забезпечує високу економічну ефективність виробництва, можливість задоволення численних і швидкоплинних потреб, та стійкість державного управління, необхідного для задоволення соціальних потреб суспільства.

Особливу роль в сучасному періоді відіграє перехідна економіка (перехідна економічна система). Це економіка, яка знаходиться у стані докорінних змін, переходу від одного стану до іншого як в межах одного типу господарства, так і від одного до іншого типу господарства. Інакше кажучи – від однієї до іншої економічної системи. Специфікою перехідної економіки України є відсутність чіткої структури її народногосподарського комплексу; недостатній рівень розвитку ринку; низький життєвий рівень широких верств населення, їх соціальна незахищеність тощо. В цих умовах особливе значення для формування нової (змішаної) економічної системи має роздержавлення і приватизація власності. Необхідно ознайомитись з господарським механізмом змішаної ринкової економіки. Механізм макроекономічного регулювання ринкової економіки змішаного типу - це система макроекономічних регуляторів, що складається з таких основних елементів:

- ринкові регулятори;
- важелі державного впливу на економіку;
- корпоративне управління;
- інститут соціального партнерства.

Слід з'ясувати не лише типи економічних систем, а й різні моделі змішаної ринкової економіки, наприклад: американська, японська, шведська, німецька та ін.

3. Теоретичні засади державного регулювання економіки

При розгляді цього питання слід мати на увазі, що в основі регулювання національної економіки лежать різні економічні теорії. При уважному аналізі їх можна згрупувати за двома напрямками – економічного лібералізму та економічного дирижизму.

Економічний лібералізм – це течія в економічній теорії, яка заперечує необхідність масштабного державного втручання в економічне життя, вважаючи що ринкова економіка здатна до саморегулювання. Її прихильники вважають, що будь-яке втручання уряду в ринкові процеси є небажаним порушенням особистої свободи і є перешкодою розвитку економіки. На сучасному етапі ідеї економічного лібералізму зазнали суттєвих змін. Сьогодні неоліберали визнають необхідність обмеженого втручання держави в економіку з метою підтримання сприятливих умов для ринкового конкурентного механізму. Основними засобами державного впливу на ринкову економіку вони вважають регулювання грошової маси і процентних ставок. Прихильниками цієї течії є **монетаристи**. Головний акцент вони роблять на необмежену свободу підприємництва і не схвалюють стимулювання економічного росту за рахунок державного бюджету. Рівень господарської активності, згідно з їх концепцією, визначається кількістю грошей, наявних в обігу.

Економічний дирижизм – це економічні вчення, що обґрунтовують широке і пряме втручання держави в ринкові економічні процеси. До цього напрямку відносять **кейнсіанство** та **неокейнсіанство**. Згідно з цими течіями держава повинна глобально впливати на розвиток економіки, а регулювання ринку здійснюється через державний бюджет, систему оподаткування, державний сектор економіки. Кейнсіанці стверджують, що ринковий механізм має доповнюватись державним втручанням в економіку.

Кожна з зазначених теорій макроекономічного регулювання доповнює й поглиблює уявлення про механізм державного регулювання економіки. В теперішній час неможливо суворо дотримуватись лише однієї концепції. Світовий досвід показує, що в процесі державного регулювання економіки найбільший ефект досягається в результаті оптимального поєднання фіскальних засобів (кейнсіанська теорія), грошово-кредитних інструментів (монетаризм), а також інших альтернативних теорій.

4. Особливості державного регулювання економіки перехідного типу (на прикладі України)

Вивчення цього питання слід починати з з'ясування понять перехідна економіка та перехідний період.

Перехідна економіка – це економіка, яка знаходиться у стані докорінних змін, переходу від одного стану до іншого, від однієї до іншої економічної системи.

Перехідний період – це період, в якому відбувається зміна суспільних відносин, у тому числі й економічних, одного типу на інший.

Специфікою перехідної економіки України є відсутність чітких форм її народногосподарського комплексу; розрив зв'язків з економічними комплексами інших пострадянських держав; ресурсомістке затратне виробництво; суттєва залежність від іноземної допомоги; недосконалість законодавчого забезпечення реформ; самоусунення держави від виконання регулюючих функцій та інше. Слід мати на увазі, що в перехідний період функції та завдання державного регулювання економіки є іншими ніж в країнах зі сформованими ринковими відносинами.

Головні завдання реформування економічної системи:

- зміна відносин власності шляхом її роздержавлення та приватизації;

- створення ринкового економічного середовища (системи конкуренції та вільного підприємництва);
- структурна перебудова економіки з орієнтацією на останні досягнення НТП;
- розвиток ринкової інфраструктури (кредитно-банківської та фінансової систем, бірж, і таке інше);
- підвищення рівня життя і соціальної захищеності населення;
- створення правової і соціальної бази реформ, ринкового законодавства;
- виховання ринкової психології і ринкового економічного мислення населення.

Необхідно знати основні **принципи** створення системи державного регулювання економіки в Україні: *розумної достатності, адекватності, поступовості та послідовності.*

Будуючи ринкову економіку в Україні, необхідно використати досвід інших країн, де існують найрізноманітніші форми поєднання держави і господарських суб'єктів ринку, вдосконалити державний вплив на економіку. В той же час слід пам'ятати, що в перехідний період функції та завдання державного регулювання економіки є іншими, ніж в країнах із сформованими ринковими відносинами.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Що таке державне регулювання економіки?
2. Чим обумовлена необхідність ДРЕ?
3. Які основні напрямки втручання держави в економічне життя?
4. Які головні функції та цілі ДРЕ?
5. Що є об'єктами і хто виступає суб'єктами ДРЕ?
6. У чому полягає специфіка сучасної системи державного регулювання економіки України?

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Економічні ресурси, економічна ефективність, ринок, конкуренція, дохід, економічна безпека держави, зайнятість, грошовий обіг, платіжний баланс, ціна.

Тема 2. Форми, методи та інструменти державного регулювання економіки

Основні проблеми теми

1. Форми державного регулювання економіки.
2. Методи та інструменти регулювання економіки.
3. Державні замовлення та контракти в системі державного регулювання економіки.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України. - К., 1999.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-н. 2000, Тема 3.

Дідковська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес, 2000, Тема 2.

Буян І. та ін. Економічна політика. Навчальний посібник. - Тернопіль, ТАНГ. 1997. Тема 2, с. 39-45.

Програмний зміст теми

1. Форми державного регулювання економіки

Регулювання економіки здійснюється державою в різних формах. Перш за все слід розрізняти *довгострокове* і *короткострокове* регулювання. Перше – це цілеспрямований вплив на обсяг і структуру інвестицій, рівень заощаджень в економіці. Головне завдання довгострокового регулювання полягає в проведенні структурних зрушень в економіці, розвитку наукомістких виробництв, розвитку відсталих в економічному розрізі регіонів.

Короткострокове регулювання використовується як антициклічне регулювання через вплив на зміну сукупного попиту і антиінфляційне регулювання. Його реалізація здійснюється переважно через **політику доходів** (контроль за рівнем заробітної плати і цінами).

За характером впливу держави на громадські суб'єкти, регулювання поділяється на пряме (жорстке) і непряме (м'яке). **Пряме регулювання** – це вплив держави на економічні процеси за допомогою безпосереднього використання відповідних регуляторів, наприклад, *бюджетне фінансування* державою відповідних програм. Пряме регулювання змушує суб'єктів економіки приймати рішення на основі державних вказівок а не самостійного вибору. В цьому разі використовуються такі інструменти: *норми амортизації, державні інвестиції, централізовані ціни* тощо. При використанні **методів непрямого впливу** держава прямо не втручається в процес прийняття рішень суб'єктами економіки, а лише створює передумови для того, щоб при самостійному виборі суб'єкти надавали перевагу тим варіантам, які відповідають цілям економічної політики. Непряме регулювання економіки здійснюється через економічні інструменти, за допомогою яких створюються передумови для змін в умовах функціонування ринкового механізму.

2. Методи та інструменти державного регулювання

Методи регулювання – це сукупність способів, прийомів та засобів державного впливу на соціально економічний розвиток країни. Вони класифікуються по-різному, залежно від застосування засобів впливу на ринок розрізняють правові, адміністративні, економічні та інституціональні методи. Розглянемо їх детальніше.

а) **Правове регулювання** економіки здійснюється шляхом прийняття законів і законодавчих актів. Крім того, правові методи регламентуються Указами Президента, нормативними актами Уряду. Особливостями сучасного стану економіки України є такі, що особливо важливе значення має законодавство про роздержавлення та приватизацію, а також антимонопольне законодавство.

Закони, законодавчі і нормативні акти визначають об'єкт та зміст регулювання, відповідальність юридичних та фізичних осіб за їх невиконання. Закони виконують функцію довготермінового правового регулювання, а укази, нормативні акти – короткотермінового, оперативного.

Розглядаючи питання про правове регулювання, треба звернути увагу на антимонопольне законодавство. Справа в тому, що обмеження монополізму забезпечує розвиток здорової конкуренції, розвиток ринкових відносин взагалі. Тут треба ознайомитись з законами України “Про обмеження монополізму та не допущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності” та “Про захист від недобросовісної конкуренції”. В них сформульовані головні принципи антимонопольного регулювання діяльності суб'єктів господарювання.

Для України принципове значення правового регулювання визначається тим, що воно забезпечує *правові основи* підприємницької діяльності. Правові регулятори захищають систему ринкового підприємства, встановлюють права і обов'язки суб'єктів ринкової системи.

б) Адміністративні методи базуються на використанні сили державної влади. Це заходи (засоби) заборони, дозволу або примусу. Адміністративне регулювання ринкової економіки виражає пряме управління з боку держави і передбачає використання таких

інструментів: системи державних замовлень та контрактів, застосування державних санкцій і штрафів, ліцензій, дозволів, квот, запровадження норм і стандартів і таке інше.

Адміністративне регулювання – це дії адміністрації держави або регіону, спрямовані на збалансованість інтересів господарювання за допомогою нормативних актів, вказівок, розпоряджень.

Застосування адміністративних методів є необхідним та ефективним у таких сферах:

- 1) прямий контроль держави над монопольними ринками;
- 2) охорона навколишнього середовища і здоров'я людей;
- 3) соціальний захист населення, визначення і гарантування мінімально допустимих життєвих параметрів – встановлення соціальних стандартів (гарантований прожитковий мінімум, регламентація умов праці тощо);
- 4) реалізація державних програм і планів тощо.

Влада, використовуючи адміністративні методи регулювання, вирішує проблеми, які не під силу ринку. Йдеться про виконання перспективних завдань розвитку країни, окремих регіонів у тому числі формування доцільних виробничих комплексів з охорони і раціонального використання природних ресурсів, організації раціонального використання та відтворення трудових ресурсів тощо.

Відмінність адміністративного регулювання від правового полягає в тому, що правове регулювання носить переважно стратегічний характер, крім того, реалізація правових методів на місцях здійснюється за допомогою адміністративного регулювання економіки.

в) **Економічне регулювання** пов'язане зі створенням державою фінансових чи матеріальних стимулів, здатних впливати на економічні інтереси суб'єктів господарювання та обумовлювати їхню поведінку. Система економічних регуляторів ринку наведена на схемі 1.

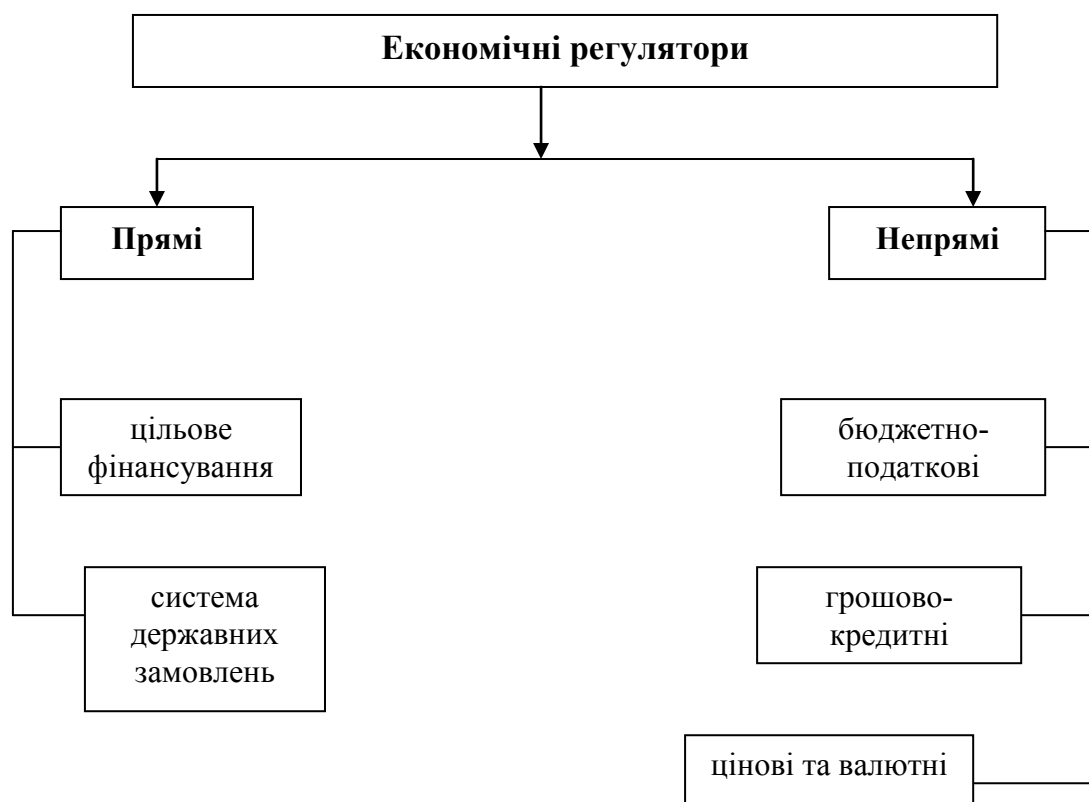

Схема 1

Економічні регулятори знаходяться в основі відповідного напрямку економічної політики держави. Так цільове фінансування і система державних замовлень (закупівель) – в основі структурної політики. Інші регулятори – в основі бюджетно-податкової,

грошово-кредитної, цінової політики тощо. Треба з'ясувати, що в економічному регулюванні особливе місце займають *економічне програмування* і *індикативне (рекомендаційне) планування* (дивись тему 3). Економічна роль держави не обмежується регулюючим впливом. Вона діє також у якості самостійного господарюючого суб'єкта, утворюючи так званий **державний сектор** економіки. Він виступає специфічним інструментом ДРЕ. У цьому разі державний сектор це не тільки державна власність і державне підприємництво, але й уся сукупність форм участі держави у виробництві, розподілу, обміні і споживанні. Зокрема, державний бюджет, який розглядається як частина державного сектора, розміщеного у сфері споживання, потрібен для того, щоб перерозподілити доходи, фінансувати випуск "*громадських*" (або суспільних) *товарів* і таке інше. Отже, за допомогою економічних регуляторів держава цілеспрямовано налагоджує ринковий механізм таким чином щоб на його основі стимулювалась або стримувалась ділова активність в раціональних межах.

г) В розвинутих ринкових країнах широко використовуються **інституціональні методи**. Через це поняття відображається той безперечний факт, що в цих країнах економіка багато в чому втрачає випадковий характер розвитку і немов пронизується певними правовими, етичними, психологічними, організаційними нормами і спеціальними правилами.

До перелічених методів слід додати й такі – **донорські** (дотації, податкові пільги, пільговий кредит тощо); **протекціоністські**, які передбачають захист національного виробника від зовнішньої конкуренції (квоти, ліцензії), сприяння розвитку національної науки і техніки.

Слід з'ясувати конкретні **інструменти** ДРЕ (про деякі з них мова йшла раніше). Це видно на схемі 2.

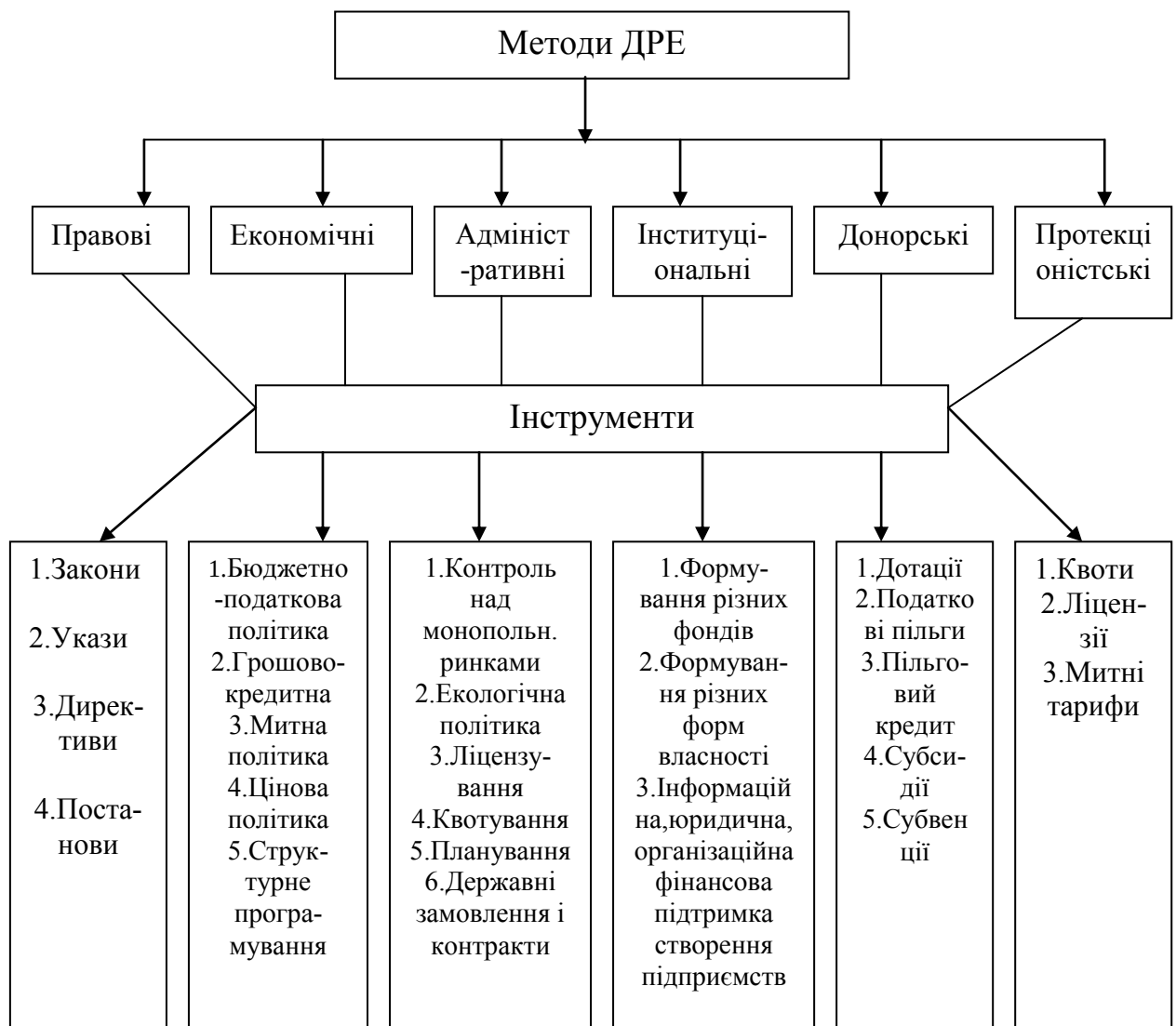

Схема 2

3. Державні замовлення та контракти в системі державного регулювання економіки

Особливе місце в системі державного регулювання займають державні замовлення та контракти.

Державне замовлення – це засіб прямого державного регулювання господарських зв'язків між державою-замовником і підприємством-виконавцем, спосіб реалізації суспільних і державних потреб, форма співробітництва держави і підприємств під час вирішення стратегічних завдань особливої важливості. Найчастіше держава розміщує свої замовлення в галузях освіти, науки, медицини, а також стратегічних товарів інвестиційного та споживчого призначення.

Державний контракт – це договір, укладений державним замовником від імені держави з виконавцем державного замовлення, в якому визначенні економічні й правові обов'язки сторін і обумовлені взаємовідносинами замовника і виконавця. Контрактна система спрямована на посилення підтримки пріоритетів, які забезпечують структурну перебудову, економічну стабільність.

За допомогою державного контракту і державного замовлення реалізуються суспільні потреби, проводиться певна пріоритетна політика. Усі відомства, які укладають контракти з боку держави, зобов'язані надати підприємствам-підрядникам рекомендації з таких питань: політики держави у сфері розподілу державних контрактів; переліку робіт для контрактів; організаційних процедур; права власності на отримані результати; нормативів і стандартів тощо.

Механізм контрактної системи ґрунтується на класифікації замовлень – контрактів за видами і сферами господарського застосування.

З метою економічного стимулювання виконання державних замовлень виконавцям можуть бути надані пільги щодо податку на прибуток, цільові дотації і субсидії, кредити на пільгових умовах тощо.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Назвіть основні форми, методи та інструменти державного регулювання економіки.
2. У чому полягає суть правових, адміністративних, економічних та інституціональних методів ДРЕ?
3. В чому полягає різниця між правовими і адміністративними методами ДРЕ? В яких випадках вони співпадають?
4. Що є інструментами прямих методів ДРЕ?
5. Що є інструментами непрямих методів ДРЕ?
6. Що спільного і відмінного між держконтрактом і держзамовленням?

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Трудові ресурси, економічна політика, протекціонізм, фрітрейдерство, підприємництво, суспільні товари, заробітна плата, бюджет.

Тема 3. Прогнозування, програмування та макроекономічне планування в системі державного регулювання економіки

Основні проблеми теми

1. Суть і головні принципи економічного і соціального прогнозування. Система прогнозів економічного і соціального розвитку.
2. Суть державного програмування і види програм. Методика та організація розробки цільових комплексних програм.
3. Суть і місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки. Види макроекономічних планів.
4. Індикативне планування.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

Проект урядової програми “Україна 2010”. Урядовий кур’єр. 1999. 3, 6, 10, 21 квітня.
“Про державне замовлення в Україні”. Указ Президента України від 4 травня 1992 р.
№ 289.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-Н. 2000
Теми 4, 5, 6.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К.,
Знання-Прес. 2000. Теми 3, 4.

Науменко В., Панасик Б., Впровадження методів прогнозування і планування в умовах
ринкової економіки. - К., Глобус. 1995.

Пашута М., Калина А., Прогнозування та макроекономічне планування. Навчальний
посібник. - К., МАУП. 1998. с.6-83.

Програмний зміст теми

1. Суть і головні принципи економічного і соціального прогнозування.

Система прогнозів економічного і соціального розвитку

Державне регулювання економіки потребує прогнозування наслідків багатьох економічних явищ. **Економічне прогнозування** – це виявлення стану та можливих напрямків розвитку економічних явищ і процесів на різних рівнях економічної системи. Слід розрізняти **пошуковий** і **нормативний** прогнози. Перший базується на умовному перенесенні на майбутнє тенденції розвитку об’єкта, що склалися в минулому та діють нині. **Мета** пошукового прогнозу – з’ясувати, як розвиватимуться події за збереження існуючих тенденцій. Нормативний прогноз розробляється на основі заданих цілей (нормативів), і передбачає визначення способів і терміну їх досягнення. Прогнози класифікуються за *масштабом, часом, об’єктом* та за *функціональною ознакою*.

Сутність та роль макроекономічного прогнозування виявляються через його **функції**. До них відносять науковий аналіз економічних, соціальних, науково-технічних процесів і тенденцій; дослідження об’єктивних зв’язків соціально-економічних явищ господарського розвитку в конкретних умовах; оцінка можливих наслідків і прийнятих рішень тощо. Для виконання зазначених функцій прогнозування повинно ґрунтуватися на певних **принципах**, а саме: системності, науковій обґрунтованості, альтернативності, адекватності, цілеспрямованості. Далі потрібно з’ясувати методи та моделі прогнозування.

Методи прогнозування – це сукупність прийомів, які на основі ретроспективних даних зовнішніх та внутрішніх зв’язків об’єкта прогнозування, а також їхніх змін дають можливість передбачати його майбутній розвиток. Методи прогнозування класифікуються за різними ознаками. Так, залежно від способу прогнозування і наявності інформаційних даних вони поділяються на *фактографічні, формалізовані* і *комбіновані*. Вивчення проблеми прогнозування передбачає ознайомлення з питанням **моделювання**. Це краще за все зробити на прикладі економіко-математичного моделювання (див.: Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., 2000, с. 76-93)

2. Суть державного програмування і види програм. Методика та організація розробки цільових комплексних програм

Суть програмування полягає в аналізі стану національної економіки, виявленні проблем, які не можуть вирішити ринкові механізми, розробці та реалізації окремих економічних програм. Іншими словами, **макроекономічне програмування** - це розробка комплексних програм розвитку національної економіки або її секторів. Головними завданнями програмування є підтримка економічної рівноваги, вплив на якісне перетворення економіки, стимулювання її розвитку.

Макроекономічні програми класифікуються за часом, за масштабом, за цілями, за об'єктами. Особливе місце в системі державних програм посідають цільові комплексні програми. **Комплексно-цільова народногосподарська програма** – це державний, адресний плановий документ, у якому міститься визначений за ресурсами, виконавцями та термінами комплекс економічних, техніко-виробничих, науково-дослідних, організаційно-господарських заходів до яких залучено багато галузей господарських органів, регіонів. За змістом існують наступні комплексні цільові програми: соціально-економічні, виробничі, науково-технічні, екологічні та інші.

3. Суть і місце макроекономічного планування в системі державного регулювання економіки. Види макроекономічних планів

Макроекономічне планування – це свідома діяльність держави з метою досягнення бажаного етапу національної економіки. Слід розрізняти три головні форми макроекономічного планування: *директивне, індикативне та стратегічне*.

Об'єкти макроекономічного планування – це економічні, соціальні та науково-технічні народногосподарські процеси. **Суб'єкти** – держава, великі акціонерні товариства (корпорація), недержавні органи й організації. Плани класифікуються за *часом, об'єктом, масштабом та способом*.

Метою макроекономічного планування є: досягнення макроекономічної рівноваги та збалансованості, стабільного економічного розвитку, високої конкурентоздатності національної економіки, соціальної справедливості, та екологічної безпеки держави.

Далі слід визначити принципи, функції та методи планування.

Принципи:

- оцінка сучасного рівня розвитку економіки;
- правильне визначення пріоритетів;
- збалансованість;
- реалістичність;
- адаптація та ін.

Функції:

- визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки;
- забезпечення найоптимальнішого варіанта розвитку національної економіки;
- координація економічної діяльності суб'єктів;
- гармонізація економічних інтересів суб'єктів господарювання.

Методи:

- метод системного аналізу;
- нормативний метод;
- метод оптимізації планових рішень;
- проблемно-цільовий метод.

4. Індикативне планування

Розглядаючи цю проблему, необхідно з'ясувати суть цієї форми планування. Це *спосіб регулювання економічних процесів за допомогою постановки певних цілей, визначення пріоритетів розвитку національної економіки і застосування державних фінансових та інших стимулів для їх реалізації*. Воно носить рекомендаційний характер і принципово відрізняється від директивного способу реалізації способу поставлених цілей. Показники індикативного плану набувають життєвої сили для суб'єктів ринку лише через цілеспрямовану систему правових та економічних регуляторів. **Метою** індикативного планування є реалізація цілей державного впливу на економічний і соціальний розвиток.

Основні **функції** індикативного планування:

- визначення цілей і пріоритетів розвитку національної економіки;
- координація економічної діяльності суб'єктів;
- прогнозування макроекономічного розвитку та ринкової кон'юнктури;
- визначення сфер де вкладання капіталу є найефективнішим та ін.

Головними **способами** реалізації індикативних планів вважають такі: застосування економічних регуляторів (податки, кредити, ціни, відсотки, бюджет і таке інше); застосування адміністративних регуляторів (державні замовлення, штрафи, санкції, квоти, антимонопольні закони тощо).

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Що таке економічний прогноз?
2. У чому полягає суть макроекономічного прогнозування?
3. Основні функції макроекономічного прогнозування.
4. В чому полягає суть пошукового та нормативного прогнозування?
5. Основні принципи макроекономічного прогнозування?
6. Що таке економічне прогнозування?
7. Що таке комплексно – цільова народногосподарська програма?
8. Основні методи розробки комплексно – цільових програм.
9. Співвідношення між прогнозуванням і програмуванням.
10. У чому полягає суть макроекономічного планування?
11. Яка стратегічна мета та цілі макроекономічного планування?
12. Що таке директивне, індикативне та стратегічне планування?
13. Назвіть механізм реалізації макроекономічних планів і програм.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Національна економіка, конкурентоздатність, ринкова кон'юнктура, відтворення на макрорівні, капітал.

Тема 4. Фінансово-кредитне регулювання економіки

Основні проблеми теми

1. Державний бюджет як інструмент державного регулювання економіки.
2. Податки як інструмент регулювання економіки. Шляхи вдосконалення податкової системи України.
3. Грошово-кредитне регулювання економіки. Сутність та значення регулювання банківської діяльності.
4. Вплив держави на ціни і ціноутворення.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

“Про банки і банківську діяльність.” Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1991, № 25.

“Про національний банк України”. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1999, № 29.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 5.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. К., Атіка, Ельга-Н. 2000. Тема 7.

Буян І. та ін. Економічна політика. Навчальний посібник. - Тернопіль. ТАНГ. 1997. Тема 3.

Климко Г. та ін. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник. Друге видання. - К., Вища школа, 1997. Розділи 38, 39.

Ковальчук В. Загальна теорія економіки (теоретична економіка). Навчальний посібник. - Тернопіль, Астон, 1998. Глава 28, с. 328-334.

Програмний зміст теми

1. Державний бюджет як інструмент державного регулювання економіки

Вивчення цього питання необхідно починати зі з'ясування суті фінансів, їх функцій, фінансової системи країни. Треба мати на увазі, що **фінанси** – це не просто гроші, а економічні відносини, що склались щодо формування і використання грошових ресурсів. Суть фінансів більш повно виявляється у виконуваних ними **функціях**: *розподільчої, регулюючої, контрольної та стимулюючої.*

Фінансова система країни складається з:

- 1) державного бюджету;
- 2) позабюджетних фондів (пенсійних, страхових, кредитних);
- 3) фінансів підприємств;
- 4) фінансів домогосподарств;
- 5) місцевих фінансів.

Головним важелем державного регулювання перерозподілу фінансових потоків є **бюджет**, до його основних **функцій** належать:

- вплив на перебіг суспільного відтворення;
- стимулювання економічного зростання;
- регулювання обсягу сукупного попиту;
- вплив на короткострокові коливання економічної кон'юнктури;
- проведення активної соціальної політики.

Далі слід з'ясувати основні напрямки фінансового регулювання економіки, а саме: витрати на наукові дослідження; відтворення кваліфікованої робочої сили; витрати на соціальні цілі та ін. В загальному спрощеному вигляді, **фінансове регулювання економіки** – це заходи держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на базі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку країни. Саме це є *фінансовою політикою держави*.

Важливе значення у регулюванні економіки має збалансування державного бюджету за доходами і видатками. В цьому разі необхідно ознайомитись з поняттями **дефіцит** і **профіцит** державного бюджету. Перше – це перевищення витрат над доходами, а друге – це перевищення доходів бюджету над його витратами.

Основні **шляхи покриття дефіциту** державного бюджету: додаткова емісія готівкових грошей; продаж державних цінних паперів; державні позики; посилення оподаткування.

Державний бюджет балансується на циклічній основі:

- 1) перевищення видатків над доходами – під час спаду виробництва;
- 2) перевищення доходів над видатками – під час економічного піднесення.

За таких умов держава проводить антикризову політику, “гасить” економічні коливання.

Необхідно ознайомитись з структурою і видами видатків державного бюджету. Основними напрямками бюджетних видатків на потреби народного господарства є:

- інфраструктура;
- сільське господарство;
- дотації підприємствам державного сектору;
- підтримка експортерів товарів, послуг, капіталу та ін.

2. Податки як інструмент регулювання економіки. Шляхи вдосконалення податкової системи України

Податки забезпечують ефективне державне регулювання економіки, виконуючи фінансову і стимулюючу (економічну) функцію. Вони виступають як обов'язкові платежі, які надходять у державний бюджет у визначених законодавством розмірах у встановлені строки.

Податкова система – це сукупність податків і податкових платежів, що сплачуються державі у визначеному законодавством країни порядку. Існують наступні види податкових надходжень: податок на доходи; платежі за використання природних ресурсів; внутрішні податки на товари та послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції; доходи від власності та підприємницької діяльності та ін.

Сьогодні стан податкової системи України є складним, суперечливим і неоднозначним. Основними недоліками чинної податкової системи України є: нечітке теоретичне обґрунтування та недосконалі механізми їх практичного застосування; надмірна кількість податків та їх висока ставка; виконання податковою системою лише фінансової функції. Тому потрібна глибока податкова реформа, складовими якої мають бути: зниження граничного рівня перерозподілу ВВП через прибуткову частину бюджету; розширення бази оподаткування шляхом законодавчого скасування пільг; зниження ставок податку на прибуток та на додаткову вартість; послаблення податкового навантаження на фонд оплати праці та ін.

Вивчаючи проблему фінансової політики держави, необхідно з'ясувати поняття **фінансової політики**. Вона являє собою діяльність держави з формування і використання державних фінансів. Слід розрізняти *дискреційну* і *недискреційну (автоматичну)* фінансову політику. Перша – це політика, що проводиться державою безпосередньо. Друга – це політика вбудованих регуляторів (стабілізаторів): податки, соціальні виплати, інертність схильності до споживання тощо. Основними засобами дискреційної фінансової політики є: держконтракт і держзамовлення, державні інвестиції, соціальні трансферти, зміни у податковому регулюванні, фінансування громадських робіт тощо.

3. Грошово-кредитне регулювання економіки. Сутність та значення регулювання банківської діяльності

Грошово-кредитне регулювання макроекономічних процесів складається з регулювання кількості грошей в обігу та зміни облікової ставки. Цей вид регулювання є антиінфляційним. **Суб'єктом** кредитно-грошової політики виступає Центральний банк України, а **об'єктом** – пропозиція та попит на грошовому ринку.

Регулювання грошової маси здійснюється центральним банком такими **методами**:

- операції на відкритому ринку;
- встановлення облікової відсоткової ставки;
- зміна обов'язкових резервних вимог.

Операції на відкритому ринку ґрунтуються на тому, що Центральний банк, купуючи або продаючи державні цінні папери на відкритому ринку, збільшує або зменшує грошово-кредитні потоки, які обслуговують рух товарів і послуг. Тобто, зміни пропозиції позичкового капіталу у країні шляхом купівлі або продажу центральним банком цінних паперів юридичних чи фізичних осіб. Купуючи цінні папери у суб'єктів економіки, держава ніби надає їм кредит і таким чином збільшує кількість грошей в обороті, що стимулює економічну активність.

Проведення **облікової політики** – це встановлення центральним банком ставки облікового відсотку, тобто ціни, за якою Центральний банк країни продає кредитні ресурси комерційним банкам, які в свою чергу під *позичковий відсоток* надають кредити іншим суб'єктам економічних відносин.

Зміна облікової ставки впливає на співвідношення попиту та пропозиції позичкового капіталу. Так, підвищення облікової ставки (*політика “дорогих грошей”*) знижує попит на кредити, гальмує господарську активність. Зниження облікової ставки (*політика “дешевих грошей”*) стимулює попит на кредити та пожвавлення господарської активності.

Встановлення розмірів **обов'язкових резервів** для комерційних банків передбачає збереження певної частини коштів комерційних банків в вигляді резервів на спеціальному рахунку в Центральному банку країни. Мета цього заходу – захист інтересів кредиторів і вкладників (їхнє страхування), боротьба з інфляцією, контроль за ціною національної грошової одиниці шляхом штучного обмеження обсягів грошової маси.

Зміна розмірів обов'язкових резервів – це ефективний інструмент державного регулювання економіки. (Див. схему 3)

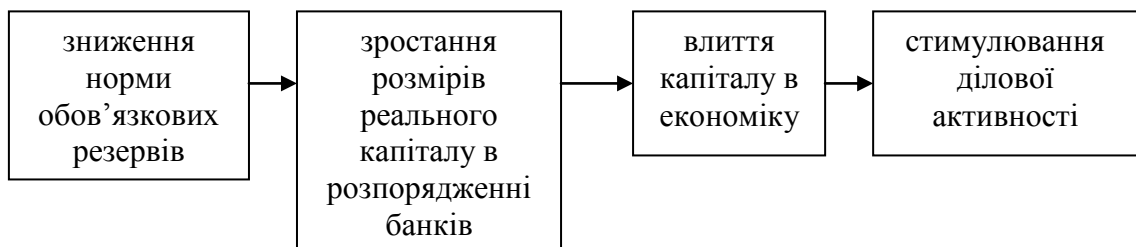

Схема 3

4. Вплив держави на ціни і ціноутворення

Метою цінового регулювання є недопущення інфляції, сприяння нормальної конкуренції, підтримка прожиткового мінімуму. Все це сприяє стабілізації довгострокового розвитку економіки та соціальної сфери.

Методи цінового регулювання:

- спостереження за цінами. Необхідність якого проявляється через зростання вартості життя для визначення індексу щорічного мінімального підвищення заробітної плати, вплив зростання цін на витрати виробництва та конкурентноздатність;
- непрямий (опосередкований) вплив на ціну, що здійснюється завдяки введенню або відміні обмежень у зовнішній торгівлі, зміні облікової ставки, податків, розміру емісії грошей тощо;
- державне втручання в процес ціноутворення. В цьому разі урядові органи санкціонують завищення витрат виробництва шляхом включення в собівартість завищених амортизаційних списань, відрхувань у різні фонди;
- прямий державний вплив на ціни, що передбачає надання субсидій, встановлення податку на додану вартість тощо;
- встановлення державою фіксованих цін і тарифів. Наприклад, встановлення пільгових цін на продукцію державних підприємств, або мінімального розміру заробітної плати для працюючих.

Треба мати на увазі, що в останній час у багатьох країнах (в тому числі й в Україні) спостерігається посилення державного регулювання цін, що пояснюється кризовим станом економіки, високими темпами інфляції, необхідністю прискорення структурної

перебудови тощо. Використання конкретних методів та інструментів регулювання залежить від стану економіки країни, породжене певними умовами.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Що передбачає фінансово-бюджетне регулювання?
2. З'ясуйте прояви функцій фінансів.
3. За якими показниками можна оцінювати стан бюджету країни?
4. Що являє собою фіскальна політика держави? Які її основні види?
5. В чому полягає стимулююча функція податків?
6. Які засоби та інструменти ДРЕ належать до грошово-кредитних?
7. Що таке політика “дорогих грошей” та політика “дешевих грошей”?
8. У чому полягає сутність податкової політики держави?
9. Назвіть основну мету та види цінового регулювання.
10. Розкрийте особливості податково-бюджетної політики в Україні.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Гроші, підприємство, фонд, страхування, кредит, дефіцит, профіцит, цінні папери, позичковий відсоток, прожитковий мінімум.

Тема 5. Державне регулювання підприємництва

Основні проблеми теми

1. Підприємництво як об'єкт державного регулювання.
2. Державне підприємництво й управління державною власністю.
3. Державне регулювання і підтримка малого та середнього підприємництва.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

“Про підприємництво”. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1991, № 14.
Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-Н. 2000. Тема 10.
Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 6.
Гальчинський А. та ін. Основи економічної теорії. Підручник. - К., Вища школа, 1995. Тема 18.
Ковальчук В. Загальна теорія економіки (теоретична економіка). Навчальний посібник. - Тернопіль, Астон, 1998. Глава 12.

Програмний зміст теми

1. Підприємництво як об'єкт державного регулювання

Перш за все необхідно з'ясувати сутність підприємництва та його особливості в Україні. Рекомендуємо таке його визначення: **підприємництво** – це ініціативна, самостійна господарсько-фінансова діяльність суб'єктів на свій ризик, під власну фінансову та майнову відповідальність у межах чинного законодавства, спрямована на досягнення комерційного успіху (отримання прибутку).

У своїй діяльності з регулювання підприємництва держава керується Законом України “Про підприємництво”. Згідно з цим законом суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи.

Державне регулювання підприємництва – це система правових, організаційних та регулятивно-контролюючих заходів держави, спрямованих на створення сприятливого

підприємницького середовища й управління державним сектором для забезпечення ефективності та конкурентоздатності національної економіки.

Необхідність державного регулювання підприємництва обумовлена такими **факторами**:

- нездатність підприємницьких структур протистояти дисфункціям ринку;
- монополізація виробництва;
- постійне порушення рівноваги між сукупним попитом та сукупною пропозицією;
- ускладнення відтворювальних процесів тощо.

Нездатність значної кількості підприємницьких структур протистояти дисфункціям ринку породжує такі негативні явища: масове банкрутство підприємницьких структур, втрата державою платників податків та штрафів, посилення соціальної напруги та нестабільності, збільшення навантаження на державний бюджет.

В умовах переходу економіки України від старої до нової ринкової системи, **необхідність** державного регулювання підприємницької діяльності обумовлена перш за все важливістю формування економіки підприємницького типу, відсутністю нормальних макроекономічних умов для бізнесу тощо.

Далі необхідно з'ясувати положення про те, що передумовою становлення та розвитку підприємництва в Україні є *інституційні перетворення*. Це формування системи соціально-економічних відносин шляхом створення відповідних економічних, правових і соціальних інститутів (установ).

Основними *напрямами* інституційних перетворень є :

- реформування правових інститутів та створення ринкового законодавства;
- трансформація відносин власності (роздержавлення і приватизація), забезпечення легітимності цих процесів, пошук ефективного власника;
- демонополізація економіки та формування конкурентного середовища;
- реформування системи державного управління (адміністративна реформа);
- формування системи нових організацій і установ ринкового типу, створення інститутів ринкової інфраструктури;
- реформування кредитно-грошової, фінансової та банківської систем тощо.

Механізм впливу держави на діяльність підприємства включають такі складові:

- формування нормативно-правового поля;
- державна підтримка підприємництва;
- адміністративно-економічне регулювання (податки, нормативи, державні контракти тощо);
- організаційно-економічна та інформаційна допомога.

Необхідно отримати відповідь і на таке питання: що таке **конкурентна політика** держави? Це діяльність держави, спрямована на створення і розвиток конкурентного середовища, антимонопольне регулювання з метою сприяння зростанню ефективності виробництва, підвищення конкурентоздатності національної економіки. Її основні напрямки: демонополізація економіки, захист та сприяння розвитку економічної конкуренції, антимонопольне регулювання, державний контроль за дотриманням антимонопольного законодавства.

2. Державне підприємництво й управління державною власністю

Підприємницька діяльність держави є рівноправна з іншими суб'єктами. Державне підприємництво передбачає проведення націоналізації і денаціоналізації підприємств, створення державою власних підприємств та забезпечення управління і планування їхньої діяльності.

Державне підприємництво – це господарська або інша підприємницька діяльність державних підприємств з виробництва матеріальних благ та надання послуг суб'єктам економіки (приватним підприємствам і населенню). В Україні в сфері державного

володіння та державного управління знаходяться надра, земля, ліси, водні ресурси, залізничний, трубопровідний та повітряний транспорт, оборонна промисловість тощо.

В системі управління державною власністю треба розрізняти:

- **управління державною власністю**, яка набула цієї форми і є нею. Завданням системи управління цієї частини державної власності є її збереження, підтримка, нарощування, оновлення, ефективне використання;
- **управління зміною форми і відносин власності**. Завданням управління в цьому випадку є: постійна передача права володіння, розпорядження (приватизація), націоналізація, тимчасова передача власності.

Особливої уваги потребує питання про роздержавлення і приватизацію. Необхідно з'ясувати ці поняття, розглянути механізм роздержавлення і приватизації в Україні, а також порівняльні характеристики механізмів цих явищ в інших країнах.

В процесі приватизації застосовують такі **способи**:

- викуп об'єктів малої приватизації товариствами покупців, створених працівниками цих об'єктів;
- викуп державного майна підприємства за альтернативним планом приватизації;
- викуп державного майна зданого в оренду;
- продаж на аукціоні;
- продаж за некомерційним конкурсом;
- продаж акцій відкритих акціонерних товариств;
- продаж з відстрочкою платежу.

Що стосується державної підтримки та управління державними підприємствами, то тут треба звернути увагу на **основні напрямки** цієї роботи держави, серед них:

- удосконалення нормативно-правової бази діяльності цих підприємств;
- створення ефективної системи фінансово-кредитної та гарантійної підтримки державних підприємств;
- удосконалення механізму реєстрації банкрутства та ліквідації підприємств;
- підтримка ефективно працюючих державних підприємств тощо.

3. Державне регулювання і підтримка малого та середнього підприємництва.

Основою цієї діяльності держави є *Постанова Кабінету Міністрів України "Про концепцію Державної політики розвитку малого підприємництва"* та *Указ Президента "Про Державну підтримку малого підприємництва"*. Перш за все необхідно з'ясувати загальноекономічні **функції малого бізнесу**. Серед них особливе значення мають:

- оперативне реагування на зміни кон'юнктури ринку;
- низька капіталомісткість, швидка окупність;
- мобілізація ресурсів, розвиток НТП;
- вплив на конкурентне середовище;
- робочі місця, підприємливість тощо.

Становлення і розвиток малого бізнесу значною мірою залежать від підтримки держави. Вона здійснюється згідно з державною та регіональними програмами, які спрямовані на реалізацію таких головних **заходів**:

- удосконалення нормативно-правової бази з питань розвитку і підтримки малого підприємництва;
- фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів для малого підприємництва;
- залучення суб'єктів малого підприємництва до виконання науково-технічних і соціально-економічних програм тощо.

Державну підтримку малого підприємництва здійснюють за такими **принципами**:

- граничне обмеження адміністративного державного втручання в підприємницьке середовище;
- надання допомоги тільки тим підприємствам, які здатні ефективно вести підприємницьку діяльність;
- надання підтримки, в основному, на конкурсних засадах;
- надання грошової чи матеріальної допомоги за умови, що підприємство вже має певний виробничий потенціал, вкладає у виробництво власні кошти.

Оскільки в умовах перехідної економіки гострою проблемою малого і середнього бізнесу є дефіцит фінансових ресурсів, необхідно ознайомитись з сучасними формами їх фінансування і кредитування - *факторингом, лізингом, селенгом* та ін.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. В чому полягає суть державного регулювання підприємницької діяльності?
2. Сформулюйте специфічність процесу регулювання підприємницької діяльності в умовах ринкової трансформації економіки.
3. Що таке інституційні перетворення та їх значення для розвитку вітчизняного бізнесу?
4. Охарактеризуйте методи та інструменти державного впливу на розвиток підприємництва.
5. Якими є основні завдання держави стосовно створення та розвитку підприємництва в Україні?
6. В чому полягають загальноекономічні функції малого бізнесу?
7. За якими принципами держава забезпечує підтримку малого і середнього бізнесу?

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Монополія, відтворення, власність, сукупний попит, сукупна пропозиція, виробництва, лізинг, селенг, факторинг.

Тема 6. Державне регулювання процесу структурної перебудови економіки та інвестиційної діяльності

Основні проблеми теми

1. Структура економіки як об'єкт державного регулювання. Суть структурного регулювання.
2. Сучасна структура економіки України та заходи по її реформуванню
3. Сутність державної інвестиційної політики. Державне регулювання інвестиційної діяльності.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

“Про інвестиційну діяльність”. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 10.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-Н. 2000. Тема 9.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 7.

Буян І. та ін. Економічна політика. Навчальний посібник. - Тернопіль. ТАНГ. 1997. Тема 6.

Програмний зміст теми

1. Структура економіки як об'єкт державного регулювання. Суть структурного регулювання

Вивчення цієї проблеми слід починати зі з'ясування суті понять *структура економіки* і *структурне регулювання*. Перше – це співвідношення різних елементів економічної системи, що відображають народногосподарські пропорції та стан суспільного поділу праці. Друге – це дії держави, направлені на структурні перетворення (зміни) в економіці, визначення її пріоритетних ланок та оптимального співвідношення між ними.

Основні види структури економіки: відтворювальна, галузева, територіальна, соціальна, зовнішньоекономічна.

Відтворювальна структура характеризує використання ВВП (ВВП) на відновлення капіталу, споживання та нагромадження; співвідношення між виробничим та особистим споживанням.

Галузева структура виражає пропорції розвитку окремих галузей, підгалузей, видів діяльності, виробництва, сфер національної економіки.

Територіальна структура відображає розміщення виробництва в окремих економічних районах, що визначаються певними умовами.

Соціальна структура характеризує співвідношення між організаційно-правовими формами підприємництва та на основі форм власності, групами населення за рівнем доходів.

Зовнішньоекономічна структура відображає пропорцію між експортом та імпортом товарів, послуг, капіталів тощо.

Структурне регулювання здійснюється, перш за все, з допомогою *інноваційної* та *інвестиційної* політики. Інструментами структурного регулювання є прогнозування, індикативне планування та програмування економічного і науково – технічного розвитку.

Далі треба ознайомитись з головними **напрямами структурної перебудови**:

- створення нової структури суспільного виробництва, яке відповідає вимогам сучасного НТП;
- підвищення конкурентоздатності національної економіки;
- перехід від ресурсовитратного до ресурсозберігаючого виробництва;
- формування розвинутого споживчого сектору та інше.

При формуванні структурної політики важливу роль відіграє вибір пріоритетних напрямів розвитку окремих галузей, економічних районів, видів виробництва. В цьому випадку керуються такими *критеріями*:

- експортний потенціал галузі;
- перспективи попиту на продукцію галузі на внутрішньому ринку;
- досягнення більш високої індустріальної стадії розвитку;
- мінімізація дефіциту в торгівельному балансі;
- розв'язання проблем зайнятості;
- рішення екологічних проблем та інше.

В межах структурної політики розробляється і реалізується система державного впливу на економіку, яка включає:

1. заходи по стимулюванню переходу праці й капіталу з однієї галузі до іншої;
2. на державному рівні розроблюються довгострокові плани, цільові програми, національні проекти щодо рішення актуальних проблем структурної перебудови, програми підготовки та перепідготовки робочої сили тощо;
3. заходи щодо згортання частини виробничого апарату депресивних галузей виробництва та інше;

Важелями державного регулювання структурних змін є:

- система податків з їх диференціацією;
- надання різноманітних кредитних пільг;
- проведення політики прискореної амортизації;
- надання фінансової допомоги у вигляді інвестиційних надбавок, субсидій, дотацій на розвиток певних галузей, виробництв, регіонів.

2. Сучасна структура економіки України та заходи по її реформуванню

Перш за все, необхідно ознайомитись з основними цілями структурної перебудови економіки нашої держави:

- формування енергозберігаючої, інноваційної моделі розвитку економіки;
- реструктуризація підприємств та технологічне оновлення виробництва;
- підвищення конкурентоспроможності виробництва та збільшення експортного потенціалу;
- посилення соціальної орієнтації економіки;
- створення розвиненого національного ринку;
- створення ефективних регіональних структур економіки.

Виходячи з цього, держава повинна здійснити такі заходи щодо структурного реформування економіки:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення структурної перебудови;
- виділення пріоритетних галузей виробництва, їх державна підтримка;
- макроекономічна стабілізація стимулювання прогресивних структурних зрушень в економіці;
- ефективна державна інвестиційна та інноваційна політика;
- розробка макроекономічних прогнозів щодо формування сучасної структури економіки та інше.

Україна має суттєві *конкурентні переваги*, тобто наявність специфічних ресурсів, використання яких за відповідних умов забезпечує додатковий ефект, завдяки нижчим витратам на одиницю продукції. Це кваліфіковані трудові ресурси, значні запаси чорнозему, вигідне географічне положення та транспортна інфраструктура, суттєвий науково-технологічний потенціал.

В той же час в Україні є багато чинників, які гальмують структурну перебудову. Це обмеженість інвестицій, відсутність єдиної програми структурної перебудови та інше. Суб'єктам структурної політики необхідно звернути увагу на визначення пріоритетних галузей з урахуванням критеріїв пріоритетності.

Також необхідно ознайомитись з методами та інструментами структурного регулювання (див. схему 4).

Схема 4

3. Сутність державної інвестиційної політики. Державне регулювання інвестиційної діяльності

Структурне регулювання здійснюється державою і через інвестиційну політику, яка сама формується нею.

Перш за все необхідно ознайомитись з поняттями сутність та види інвестицій, державна інвестиційна політика.

Інвестиції – це всі види майнових, фінансових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти діяльності, в результаті чого створюється продукт (прибуток) або досягається соціальний ефект. Це витрати на створення, розширення, реконструкцію основного капіталу, а також пов'язані з цим зміни оборотного капіталу. Процес вкладення названих цінностей називається інвестиційною діяльністю, яку здійснюють **інвестори**, – фізичні та юридичні особи, в том числі й органи державної влади та управління.

Державна інвестиційна політика – це діяльність держави щодо регулювання інвестиційної діяльності з метою реалізації економічної, науково-технічної та соціальної політики. Іншими словами, це комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на створення сприятливого інвестиційного клімату, структурну перебудову, підвищення ефективності національної економіки.

Основні види інвестиційної діяльності, які є об'єктом державного регулювання: *реальні інвестиції (капіталовкладення), фінансові інвестиції, інтелектуальні інвестиції*.

Далі необхідно з'ясувати, яким чином забезпечується *державне регулювання інвестиційної діяльності*. Воно включає:

- пряме управління інвестиціями;
- опосередковане управління;
- контроль за законністю здійснення інвестиційної діяльності всіма учасниками та інвесторами.

Складовими механізму реалізації інвестиційної політики є:

- система оподаткування з визначенням суб'єктів та об'єктів оподаткування, податкових ставок, пільг;
- облікова та процентна політика, операції на фондовому ринку;
- грошова політика – забезпечення стабільності національної валюти;
- амортизаційна політика;
- бюджетна політика та політика державних інвестицій;
- цінове регулювання та інше.

Вивчення проблеми потребує з'ясування основних **принципів** державного регулювання інвестиційних процесів, якими є:

1. Підвищення ролі власних джерел інвестування національної економіки.
2. Децентралізація інвестиційного процесу (передача функції забезпечення інвестиціями суб'єктам господарювання).
3. Розміщення централізованих капіталовкладень на конкурсній основі.
4. Фінансування інвестиційних проектів відповідно до державних цільових програм (принцип адресності) та інше.

Фінансовими **джерелами** інвестиційної діяльності є *внутрішні та зовнішні (іноземні) інвестиції*.

Необхідно також ознайомитись з основними **шляхами залучення** інвестицій. Це підвищення рентабельності підприємств і можливостей самофінансування; створення галузевих та міжгалузевих фондів амортизації; випуск цінних паперів під конкретні

проекти для широкого залучення коштів підприємств і населення та інше. Реалізація інвестиційної політики держави передбачає розробку інвестиційних проектів, їх аналіз. **Інвестиційний проект** – це планування, аналіз та освоєння інвестицій.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Що таке структура економіки та структурне регулювання?
2. Назвіть основні методи структурної перебудови економіки.
3. Назвіть фінансові важелі впливу на структуру економіки.
4. Назвіть критерії пріоритетності галузі.
5. Яке значення має інвестиційна політика у здійсненні структурної перебудови економіки?
6. Обґрунтуйте основні принципи інвестиційної політики.
7. Які існують джерела фінансування державних інвестицій?
8. Назвіть основні напрями структурної перебудови економіки України.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Інвестиції, внутрішній та зовнішній ринок, амортизація, торгівельний баланс, ВВП, ВВП, економічна система, споживання, нагромадження, економічний район.

Тема 7. Державне регулювання науково-технічного прогресу та інноваційних процесів **Основні проблеми теми**

1. Сутність державної науково-технічної та інноваційної політики і основні напрями їх формування та реалізації.
2. Державне регулювання розвитку науки і техніки.
3. Механізм макроекономічного стимулювання, фінансування та регулювання інноваційної діяльності.
4. Державна політика прискореної амортизації.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

“Про наукову і науково-технічну діяльність”. Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 2-3.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-Н. 2000. Тема 11.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 8.

Климко Г. та ін. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник. Друге видання. - К., Вища школа, 1997. ст. 651-666.

Програмний зміст теми

1. Сутність державної науково-технічної та інноваційної політики і основні напрями їх формування та реалізації

Науково-технічна політика – це політика держави щодо формування умов, сприятливих для ефективного науково-технічного розвитку країни, зокрема - цілі та методи діяльності держави у науково-технічній сфері.

Держава у сфері науково-технічної та інноваційної політики керується *Законом України “Про основи Державної політики у сфері науки та науково-технічної діяльності” та “Про наукову та науково-технічну діяльність”*.

Державна інноваційна політика – це комплекс економічних, організаційно-правових та інших заходів держави, спрямованих на впровадження результатів науково-технічного прогресу у виробництво, стимулювання і підтримку інноваційних процесів в

економіці. Інноваційна політика має на меті об'єднання (синтез) науково-технічної та інвестиційної політики.

Далі необхідно з'ясувати **принципи** державної науково-технічної та інноваційної політики, якими є:

1. демократизація та децентралізація управління у сфері науки і техніки;
2. орієнтація на створення ринкової економіки;
3. забезпечення соціалізації економіки на основі використання досягнень НТП;
4. дотримання вимог екологічної безпеки;
5. збалансований розвиток фундаментальних і прикладних досліджень;
6. принцип реалістичності та інше.

Основними **цілями** науково-технічної політики є: розвиток і підтримка фундаментальної і прикладної науки, науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт; стимулювання НТП, розповсюдження прогресивних науково-технічних тенденцій і процесів; підтримка інноваційної діяльності в економіці; раціональне використання науково-технічного потенціалу країни; стратегічний науково-технологічний прорив.

Не менш важливими завданнями інноваційної політики є: забезпечення розвитку країни, впровадження нововведень; постійне оновлення і модернізація виробництва; забезпечення прогресивних структурних зрушень в економіці; формування сучасного конкурентоздатного національного виробництва та інші.

2. Державне регулювання розвитку науки і техніки

Вищезазначені закони (див. перший розділ) надають гарантії функціонування науки як сфери діяльності. Законодавча база визначає правові, організаційні та фінансові засади розвитку науково-технічної сфери, створює умови для наукової і науково-технічної діяльності.

Потреба державної підтримки науки і техніки зумовлена тим, що їх розвиток є визначальним чинником прогресу суспільства, джерелом економічного зростання нації. На законодавчому рівні сформульовані основні **напрямки** розвитку науково-технічної сфери, серед них:

- створення сучасної інфраструктури науки, підготовка та перепідготовка науково-технічних кадрів;
- державне фінансування та пріоритетне матеріально-технічне забезпечення фундаментальних досліджень, довготермінових науково-технічних програм;
- підтримка пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки;
- забезпечення створення і функціонування ринку науково-технічної продукції;
- проведення експертизи науково-технічних проектів та інше.

Далі необхідно ознайомитись з тими **структурами**, що забезпечують реалізацію політики щодо розвитку науки й техніки:

- I. рівень – Верховна Рада України;
- II. рівень – Кабінет Міністрів України;
- III. рівень – міністерства, відомства та інші центральні органи управління;
- IV. рівень – місцеві органи державної влади і управління;
- V. рівень – організації, установи та підприємства, що беруть участь у впровадженні науково-технічної політики.

Науково-технічна діяльність загальнодержавного значення фінансуються з бюджету та державних позабюджетних фондів.

Програмою курсу передбачається вивчення питання про **пряме державне регулювання розвитку науки і техніки**. Воно проводиться за допомогою таких форм і методів: визначення державних пріоритетів розвитку науки і техніки; формування і реалізація національних державних та міждержавних науково-технічних програм; формування та розміщення державного замовлення; бюджетне фінансування певних видів науково-технічної діяльності; створення системи науково-технічної інформації тощо.

Основними **державними регуляторами** розвитку науки і техніки є: податкові регулятори; амортизаційна політика; пільгове кредитування; державне фінансування;

науково-технічне прогнозування; програмування розвитку науки і техніки; держконтракти і держзамовлення; патентно-ліцензійна політика; правове забезпечення науково-технічної діяльності, та інше.

Необхідно звернути увагу на визначення сутності науково-технічних програм та науково-технічного прогнозування.

Науково-технічні програми – це форма реалізації державної науково-технічної політики.

Складовими науково-технічного прогнозу є:

- прогноз розвитку основних фундаментальних та прикладних досліджень;
- прогноз впровадження досягнень НТП у національну економіку;
- прогноз розвитку техніки і технології;
- передбачення економічних, соціальних та екологічних наслідків впровадження результатів НТП у виробництво.

3. Механізм макроекономічного стимулювання, фінансування та регулювання інноваційної діяльності

Необхідно звернути увагу на те, що передбачає механізм **макроекономічного стимулювання**. Це: нормативно-правове забезпечення системи державної підтримки фундаментальних і пошукових досліджень, в тому числі їх пряме фінансування; визначення пріоритетів у сфері науки і техніки, їх всебічну підтримку та заохочення; науково-технічне прогнозування та програмування; організаційну підтримку і забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності; підготовку наукових кадрів та інше.

Основними **державними регуляторами** науково-технічного розвитку та інноваційної діяльності є: податкові регулятори; амортизаційна політика; пільгове кредитування; державне фінансування; науково-технічне прогнозування; програмування розвитку науки і техніки; держконтракти; антимонопольне законодавство; правове забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності та інше.

Існують наступні **функції** науково-технічного прогнозування:

1. аналіз та виявлення основних загальносвітових тенденцій тривалості інноваційних циклів;
2. формування перспективних варіантів науково-технічних програм;
3. вибір оптимального варіанту програм розвитку фундаментальних та прикладних досліджень;
4. визначення найоптимальнішої моделі впровадження досягнень НТП у виробництво;
5. передбачення економічних, соціальних, екологічних наслідків впровадження НТП.

Однією з важливих форм реалізації державної науково-технічної політики є **науково-технічні програми**, які розробляються з метою реалізації стратегії випереджувального техніко-економічного розвитку; концентрації ресурсного потенціалу на ключових ланках технологічного укладу .

Науково-технічні програми створюють сприятливі умови для швидкого і широкого впровадження у практику комплексних розробок, істотно підвищують ефективність суспільного виробництва.

Треба розрізняти наступні види та напрями державних витрат у сфері науково-технічної та інноваційної діяльності.

I. Базове фінансування:

1. забезпечення фундаментальних наукових досліджень;
2. розвиток інфраструктури наукової та науково-технічної діяльності;
3. збереження наукових об'єктів національного значення;
4. проведення найважливіших для держави напрямів досліджень;
5. підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації.

II. Програмно-цільове фінансування (на конкурсній основі):

1. реалізація науково-технічних програм і проектів за пріоритетними напрямками розвитку науки і техніки;
2. підтримка проектів міжнародного науково-технічного співробітництва.

Основними організаційними формами реалізації інноваційної діяльності є: університетські промислові дослідницькі центри, венчурні підприємства, технопарк та інші. У механізмі макроекономічного регулювання науково-технічної та інноваційної діяльності велике значення має **державне замовлення**. Воно виступає інструментом управління виробництва наукомісткої продукції та контролю за виконанням науково – технічних програм.

Що стосується **пріоритетних напрямків** науково-технічного та інноваційного розвитку України, то мається на увазі наступне:

- створення та масове впровадження екологічно прийнятних енерго- і ресурсозберігаючих технологій;
- використання перспективних інформаційних та електронних технологій, засобів інформатики та систем зв'язку вітчизняного виробництва;
- розробка нових біотехнологій для сільського господарства, легкої та харчової промисловості;
- винайдення та практичне застосування нових речовин і матеріалів із заданими властивостями та інше.

4. Державна політика прискореної амортизації

Особливе місце серед важелів державної підтримки НТП посідає застосування **політики прискореної амортизації**. Необхідно згадати, що амортизаційні відрахування мають конкретне і цільове призначення – відновлення основних засобів, які вибули внаслідок фізичного зношення, погіршення якості, морального старіння.

Законодавством України передбачена прискорена амортизація, яка дає підприємству очевидні вигоди, а саме:

- “страхує” фірму від втрат внаслідок морального знецінення елементів основного капіталу;
- зменшує розміри оподаткованого прибутку і, відповідно, податкові платежі;
- частково захищає фірму від інфляційних втрат;
- надає податкову пільгу, яку отримують підприємства, що інвестували грошові кошти в основний капітал.

Амортизаційна політика держави повинна передбачати застосування таких методів амортизаційних списань і норм, які дають змогу в короткі терміни відшкодувати інвестиції, що були здійснені раніше.

Хоча законодавством України передбачена прискорена амортизація, але вітчизняні фірми практично її не застосовують. Це пов'язано з серйозними хибами законодавства, коли воно амортизаційну політику використовує у фіскальних цілях, а також тим, що податкові пільги є занадто малими порівняно з витратами від інфляції (в умовах високих темпів інфляції амортизаційні відрахування, як джерело інвестицій втрачають своє значення).

Для поживлення інвестиційної активності в Україні, сьогодні доцільно використати досвід інших країн, зокрема, з надання податкових пільг.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Поясніть об'єктивну необхідність втручання держави у розвиток НТП.
2. Назвіть основні умови ефективного науково-технічного розвитку країни.
3. Охарактеризуйте механізм регулювання розвитку НТП.
4. Що таке інноваційна політика держави та її зв'язок з НТП?
5. На яких принципах базуються державна науково-технічна та інноваційна політика?
6. Що таке науково-технічна програма?

7. Сформулюйте пріоритетні напрямки науково-технічного та інноваційного розвитку країни.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Науково-технічний прогрес, соціалізація економіки, кадри, технопарк, інвестиційна політика, синтез.

Тема 8. Державне регулювання розвитку головних сфер господарської діяльності

Основні проблеми теми

1. Сутність, цілі та формування державної промислової політики.
2. Державне регулювання розвитку агропромислового комплексу.
3. Державне регулювання сфери товарного обігу.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-Н. 2000. Тема 12.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 9.

Яковенко Л. Теоретичні аспекти промислової політики. //Економіка України. 1999. № 10.

Якубовський М. Актуальні проблеми промислового виробництва. //Економіка України. 1997. № 10.

Крисанов Д. Пріоритети аграрної сфери та їх реалізація в умовах економічної кризи. //Економіка України 1997. № 11.

Програмний зміст теми

1. Сутність, цілі та формування державної промислової політики

Державна промислова політика – це цілісна система заходів, інвестиційно-структурних перетворень, що підкріплюються відповідними механізмами реалізації, спрямованими на розв’язання задач розвитку реального сектора зростання виробництва, підвищення конкурентоспроможності національної економіки та окремих галузей.

Об’єктами промислової політики виступають міжгалузеві комплекси. Кожен з них має низку спеціалізованих галузей, технологічно, економічно й організаційно пов’язаних між собою. До складу міжгалузевих комплексів промислового виробництва належать такі: паливно-енергетичний, металургійний, машинобудівний, хіміко-лісовий.

Суб’єктами державної промислової політики є відповідні міністерства та державні комітети.

Цілями промислової політики є: підтримка галузей індустрії, які забезпечують майбутнє економічне зростання; модернізація традиційних галузей; досягнення соціальної прийнятності економічних процесів у депресивних та безперспективних галузях.

Реалізація державної промислової політики здійснюється через регулювання промислового виробництва у вигляді прямого державного управління об’єктами і регулювання їхньої підприємницької діяльності. Пряме управління промисловим виробництвом передбачає: управління з боку міністерств об’єктами, що знаходяться в державній власності; організація монопольного виробництва деяких видів промислової продукції; індикативне планування тощо.

До **методів** регулювання підприємницької діяльності в промисловому виробництві належать: державні дозволи та контроль за розміщенням промислових підприємств; антимонопольні заходи; грошово-кредитне регулювання; регулювання цін на деякі види промислової продукції; використання різних норм і нормативів, розміщення держзамовлень, макроекономічне планування і програмування.

Основними **завданнями** державного регулювання промисловості є:

- формування конкурентного національного ринку промислової продукції;
- стабілізація основних показників промислового виробництва;

- структурна перебудова промисловості;
- технічне і технологічне оновлення галузей промисловості;
- забезпечення екологічності промислового виробництва;
- розвиток імпорто-замінного та експортного виробництва та ін.

Вплив держави на розвиток промисловості здійснюється за допомогою таких **важелів**:

- інвестиційно-інноваційної політики держави, бюджетного фінансування;
- державного регулювання цін на продукцію промислового виробництва;
- політики прискореної амортизації;
- прямого державного управління галузями, що перебувають у державній власності;
- державного контролю за діяльністю суб'єктів природних монополій;
- залучення іноземних інвестицій та інше.

2. Державне регулювання розвитку агропромислового комплексу

Вивчення цього питання необхідно починати з визначення того, що таке **агропромисловий комплекс**. АПК - це сукупність галузей, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, її переробкою, реалізацією та обслуговуванням самого сільського господарства. Він є результатом розвитку агропромислової інтеграції.

В АПК розрізняють три **сфери діяльності**:

перша – виробництво засобів виробництва для всіх інших галузей, пов'язаних із сільським господарством;

друга – сільське господарство (рослинництво і тваринництво);

третья – переробка сільськогосподарської сировини (харчова, м'ясо-молочна, легка промисловість та ін).

Загальносвітовими тенденціями розвитку відносин “державна – аграрний сектор економіки” є:

1. Ротаційність сільського господарства.
2. Посилення регулюючої ролі держави в аграрному реформуванні.
3. Державне сприяння розширенню місткості аграрного ринку.
4. Державна підтримка сільськогосподарських підприємств різних форм власності.
5. Протекціонізм вітчизняного сільгоспвиробника.

Враховуючи особливості сучасного стану АПК України, **змістом** аграрної політики держави є: проведення земельної реформи; приватизація об'єктів АПК; розвиток нових форм господарювання; формування ринкового механізму управління АПК; соціальний розвиток села та ін.

Далі необхідно з'ясувати **засоби та методи** державної підтримки АПК, якими є:

1. Зниження податкового пресу на сільгоспвиробника.
2. Фінансово-інвестиційне забезпечення аграрних перетворень.
3. Створення умов кредитування сільськогосподарського виробника.
4. Політика державного протекціонізму.
5. Сприяння у створенні інститутів ринкової інфраструктури для АПК.
6. Підготовка та перепідготовка кадрів для аграрного сектору.
7. Залучення іноземних інвестицій тощо.

Необхідно також ознайомитись з факторами ефективного вирішення проблем АПК в Україні. Найголовнішими серед них є: рівноправне функціонування сільськогосподарських підприємств різних форм власності; раціональне використання ресурсів; впровадження у виробництво нових технологій; сучасні способи відтворення, охорони землі та природних багатств у цілому; формування ефективної виробничої інфраструктури АПК та ін. Обов'язковою умовою є розвиток соціальної інфраструктури села, а також перетворення АПК на пріоритетний сектор економіки.

Вивчаючи проблему державного регулювання АПК, треба ознайомитись з питанням **регулювання цін в аграрній сфері**. В цьому разі необхідно звернутися до

досвіду високорозвинутих країн, де система регулювання цін в аграрному секторі спрямована на таке: досягнення стабілізації цін та їхніх коливань у порівняно вузькому “коридорі”; підтримування фермерських цін на рівні, що дає змогу товаровиробникам вести розширене відтворення; регулювання обсягів і структури виробництва.

Під час формування **політики державних цін** у країнах з ринковою економікою враховують такі фактори:

- паритетність цін на промислову і сільськогосподарську продукцію;
- витрати на виробництво продукції у спеціалізованих фермерських господарствах;
- прибутковість фермерських господарств, спеціалізованих галузей і сільського господарства в цілому;
- доходи фермерів на вкладений капітал і їхні фінансові можливості ведення розширеного виробництва.

В Україні постійно нагадують про себе проблеми “*нижиць цін*” на промислову і сільськогосподарську продукцію (не на користь останньої), а також загальна цінова незбалансованість та нестабільність. В цьому напрямі треба вирішувати питання цін АПК. Необхідно негайно розробляти і впроваджувати нову систему ціноутворення в аграрному секторі.

Що стосується проблеми розвитку АПК України взагалі, то основні напрямки, методи й форми його перетворень зафіксовані в пакеті законодавчих документів та нормативних актів. Зокрема в таких законах як “Пріоритетність розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України”, “Про селянське (фермерське) господарство”, “Земельний кодекс”, “Про кооперацію” та ін.

2. Державне регулювання сфери товарного обігу

Торгівля – це галузь, яка забезпечує перехід товарної маси із сфери виробництва до споживача. Основним показником такої діяльності є *товарооборот*.

Товарооборот – це обсяг продажу товарів масового споживання та надання платних торговельних послуг населенню для задоволення особистих потреб, в обмін на його грошові доходи, або підприємствам – для подальшої переробки чи продажу. Необхідно мати на увазі, що обсяг та структура товарообороту на рівні держави віддзеркалює:

- рівень соціально-економічного розвитку країни;
- рівень життя населення;
- стан грошового обігу в країні.

Державне регулювання сфери товарного обігу – це система заходів економічного, правового та організаційного характеру, за допомогою яких органи державної влади й управління впливають на процеси, що відбуваються у сфері торгівлі, та на суб’єкти, що залучені до цих процесів.

Метою державного регулювання торговельно-економічних відносин є створення умов, що забезпечують нормальне функціонування галузі в цілому, задоволення потреб споживача і стабільну участь суб’єктів комерційної діяльності у міжнародному поділі праці. Його **завданнями** є:

- розробка, прийняття, контроль за законодавством, що забезпечує правову основу і захист інтересів торговельних підприємств;
- реалізація державної політики щодо розвитку торговельно-виробничої сфери на основі використання ринкових механізмів господарювання;
- створення умов для вільної конкуренції на товарних ринках, вільного просування товарів на внутрішньому та міжнародному ринках;
- зняття обмежень адміністративного регулювання торговельної діяльності тощо.

Держава здійснює вплив на діяльність торговельних підприємств прямими та непрямыми методами. До **прямих методів належать**: контроль за дотриманням законів, контроль за якістю продукції; регулювання правил продажу окремих видів продукції; контроль за дотриманням санітарних норм торгівлі та інше. До **непрямих** - розробка та прийняття відповідного законодавства; фінансова та кредитно-грошова політика;

політика доходів; регулювання експортно-імпортних операцій; розміщення державних замовлень та інше.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Що таке промислова політика, її основні цілі?
2. Які основні складові промислової політики?
3. Назвіть основні складові АПК.
4. Що таке торговельна політика держави, які її цілі?
5. Назвіть прямі та непрямі методи впливу держави на розвиток торгівлі.
6. Розкрийте методи впливу держави на вирішення основних проблем розвитку АПК в Україні.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Експорт, імпорт, природна монополія, торговий баланс, товар, товарна політика, чистий експорт, політика доходів, державна ціна.

Тема 9. Державне регулювання соціальної сфери

Основні проблеми теми

1. Сутність соціальної політики держави. Механізм соціального захисту населення.
2. Державне регулювання ринку праці та умов праці.
3. Регулювання доходів та споживання населення.
4. Державне регулювання рівня та якості життя.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

“Про зайнятість населення.” Закон України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 14.

Про основні напрями соціальної політики на період до 2004 року: Указ Президента України. Урядовий кур’єр від 31 травня 2000 р.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-Н. 2000. Тема 13.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 11.

Буян І. та ін. Економічна політика. Навчальний посібник. - Тернопіль. ТАНГ. 1997. Тема 7.

Ковальчук В. Загальна теорія економіки (теоретична економіка). Навчальний посібник. - Тернопіль, Астон, 1998. Глава 28. с. 338-339.

Програмний зміст теми

1. Сутність соціальної політики держави. Механізм соціального захисту населення

Соціальна політика - це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту його членів, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні.

Державне регулювання соціальних процесів – це вплив органів державної влади за допомогою різноманітних засобів на розвиток соціальних відносин, умови життя та праці населення країни.

Соціальна політика держави включає в себе:

- регулювання соціальних відносин у суспільстві, регламентацію умов взаємодії суб’єктів економіки в соціальній сфері (в тому числі між роботодавцями і найманою робочою силою);
- вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості;

- розподіл і перерозподіл доходів населення;
- формування стимулів до високопродуктивної суспільної праці й надання соціальних гарантій економічно активній частині населення;
- створення системи соціального захисту населення;
- захист навколишнього середовища тощо.

Далі необхідно ознайомитись з принципами соціальної політики (*раціональність, соціальна справедливість, науковість, диференційованість* та ін) та їх моделями (*американська, шведська, німецька* та ін). Що стосується соціальної політики України, то треба мати на увазі наступне: вона представляє собою симбіоз лібералізму та соціальної орієнтації. Перший дає можливість в умовах відсутності достатніх фінансових коштів у держави створити умови для самореалізації та самозабезпечення економічних суб'єктів. Друга складова передбачає формування раціональної системи національного захисту населення.

Системи національного захисту населення – це державна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів з метою забезпечення відповідного життєвого рівня. Тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини населення.

Система соціального захисту реалізується з допомогою **механізму соціального захисту**. Це сукупність методів і відповідних інструментів, за допомогою яких досягається рішення соціальних проблем. Він будується з урахуванням наступного:

- правового забезпечення соціального захисту населення, прийняття відповідних законодавчих та нормативних актів;
- прямих державних витрат на фінансування соціальної сфери;
- соціальних трансфертів у вигляді різного роду соціальних субсидій;
- встановлення соціальних і екологічних нормативів і стандартів; контролю за їх дотриманням;
- державних програм з вирішення конкретних соціальних проблем: боротьба з бідністю, освітні, медичні, екологічні;
- пенсійне забезпечення тощо.

Основними елементами системи соціального захисту є:

1. встановлення мінімально допустимих параметрів життя (розмір прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії, соціальної допомоги);
2. захист населення від зростання цін і товарного дефіциту;
3. вирішення проблеми безробіття та забезпечення ефективної зайнятості, перепідготовка кадрів;
4. пенсійне забезпечення;
5. соціальні трансферти;
6. надання необхідної медичної допомоги тощо.

Існує три групи гарантій держави щодо соціального захисту населення – *економічні, правові, соціальні*.

Вивчаючи питання про систему соціального захисту населення необхідно з'ясувати, що таке **соціальне страхування**. Це система фінансових відшкодувань фізичним особам певних життєвих ризиків. Основні його форми – *пенсійне, медичне, страхування на випадок безробіття*.

Найбільшого поширення у ринковому світі набув метод **індексації доходів**, тобто коректування під державним контролем рівнів заробітної плати, пенсій, стипендій, допомоги по безробіттю, інших соціальних витрат у відповідності з індексами зростання цін на товари масового споживання. Тобто, індексація є засобом захисту доходів населення від інфляції.

У більшості ринкових країн широко розповсюджена **соціальна допомога** безробітнім, неімушнім, інвалідам та іншим подібним категоріям населення. Державою розробляються **соціальні програми**, що спрямовані на зростання доходів тих громадян і

сімей, які цього потребують, на працевлаштування, фахову підготовку і перекваліфікацію. Широко застосовуються державні дотації і компенсації.

2. Держане регулювання ринку праці та умов праці

Ринок праці – це сукупність соціально-економічних відносин з приводу зайнятості та використання працівників у суспільному виробництві.

Державне регулювання ринку праці – це система правових та організаційно-економічних заходів держави щодо забезпечення ефективної зайнятості, нормальних умов праці та раціонального використання робочої сили.

Об'єктами державного регулювання ринку праці є:

- зайнятість (регулювання пропозиції робочої сили та робочих місць);
- соціальні відносини між роботодавцями і найманими робітниками;
- трудові відносини (оплата праці, охорона праці, умови найму, звільнення);
- підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації працівників;
- розподіл та перерозподіл робочої сили.

Суб'єкти державного регулювання ринку праці в Україні:

- Міністерство праці та соціальної політики;
- служби зайнятості (обласні, міські, районні);
- відділи та управління з праці та соціальних питань при місцевих державних адміністраціях.

Функції державної служби зайнятості:

- 1) аналіз та прогноз попиту і пропозиції на робочу силу (інформація про стан ринку праці);
- 2) надання консультацій з приводу працевлаштування професійної підготовки;
- 3) облік громадян, що звернулись до служби зайнятості, реєстрація безробітних;
- 4) сприяння пошуку робочого місця;
- 5) організація професійної підготовки, перепідготовки;
- 6) участь у реалізації державних та регіональних проблем зайнятості та інше.

Методами стимулювання попиту на робочу силу є прямі інвестиції у створення та реконструкцію робочих місць; відшкодування підприємству витрат на пошук, навчання найм на роботу працівників; прямі виплати підприємствам за кожного прийнятого на роботу працівника тощо. Держава розробляє програми, спрямовані на зниження рівня безробіття. Це стосується стимулювання зростання зайнятості та збільшення кількості робочих місць, підготовки та перепідготовки робочої сили, соціального страхування безробіття (допомоги по безробіттю).

3. Регулювання доходів та споживання населення

Важливою складовою механізму державного регулювання економіки є **політика доходів**, де найскладнішим питанням є розподіл та перерозподіл доходів. Ця складність обумовлена відсутністю однозначної відповіді на питання: „Який розподіл доходів слід вважати справедливим і вірним?”

До складових **механізму** розподілу та перерозподілу доходів відносять: надання суспільних благ; використання законодавчих актів; система оподаткування; трансфертні платежі. Основною складовою грошових доходів населення є заробітна плата. Одним із головних завдань держави є забезпечення його мінімально припустимого розміру. **Мінімальна заробітна плата** - це гарантований державою соціальний мінімум нетарифікованої праці, який забезпечує фізіологічне відтворення робочої сили, та є орієнтиром для роботодавця при визначенні розміру заробітної плати.

В умовах України, державна політика заробітної плати будується з урахуванням таких вимог (принципів):

- проведення глибокої структурної реформи заробітної плати;
- підвищення ролі тарифних угод і колективних договорів у регулюванні доходів;

- удосконалення податкового регулювання доходів населення;
- створення умов для зростання продуктивності праці;
- зростання рівня реальної з/п;
- періодична індексація з/п у зв'язку з підвищенням споживчих цін;
- ліквідація заборгованості з виплат з/п.

Характерною особливістю економіки України є те, що заробітна платня не є головним джерелом доходів більшості населення. Тому слід розширяти економічну сферу діяльності суспільства для появи можливості отримання інших доходів – від власності, капіталу тощо, а також створення умов для виведення цих доходів із тіньового сектора.

4. Державне регулювання рівня та якості життя

Рівень і якість життя – це найбільш загальні показники соціально-економічного розвитку країн. Для визначення рівня життя використовують поняття **індекс розвитку людського потенціалу**, або скорочено – **індекс людського розвитку (ІЛР)**. Він має три наступні складові:

- тривалість життя населення;
- рівень освіти;
- обсяг ВВП на душу населення;

Рівень життя населення – це ступінь задоволення матеріальних, духовних та соціальних потреб людей.

Поняття **якість життя** конкретизує категорію „рівень життя”. В цьому разі використовують комбінований показник – **індекс якості життя**, який характеризує рівень освіти, медичного обслуговування, тривалість життя, рівень зайнятості населення тощо. Конкретними його показниками є: кількість квадратних метрів житла, лікарняних ліжок на одну людину (на 1000 чол. населення), якість медичного обслуговування тощо.

Необхідно ознайомитись з таким показником як **прожитковий мінімум**. Це мінімальна кількість життєвих засобів, необхідних для підтримки життєдіяльності працівників та відновлення його робочої сили. В свою чергу, при аналізі прожиткового мінімуму розрізняють: **фізіологічний мінімум** і **соціальний мінімум**. Рівень прожиткового мінімуму обумовлюється такими факторами: *цінами, інфляцією, кількісною оцінкою набору споживчих благ та послуг*.

Прожитковий мінімум визначається на основі так званого **кошика споживача**. Це вартість стандартного набору товарів і послуг масового споживання середнього споживача в конкретній країні в певний час. В Україні використовується **поняття „межа малозабезпеченості”**. Це величина сукупного доходу на душу населення, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів та послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством.

Питання і завдання для самоконтролю:

1. Розкрийте основні принципи соціальної політики держави.
2. У чому полягають завдання соціальної політики?
3. Що таке система соціального захисту населення? З яких компонентів вона складається?
4. Якими методами держава регулює попит на робочу силу?
5. Які цілі ставить держава, регулюючи оплату праці?
6. Чим обумовлюється рівень життя населення?
7. Яку роль у соціальній політиці відіграє соціальне страхування?
8. Що таке кошик споживача?
9. Що спільного між категоріями: прожитковий мінімум, фізіологічний мінімум, соціальний мінімум?

10. Назвіть основні проблеми соціальної політики в Україні.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Індекс цін, трансфертні платежі, соціально-економічні умови життя, ефективна зайнятість, суспільна праця, бідність, компенсації, пропозиція робочої сили, тарифна угода.

Тема 10. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Основні проблеми теми

1. Сутність, необхідність та види зовнішньоекономічної діяльності Української держави.
2. Основні форми, методи та інструменти впливу держави на зовнішньоекономічну діяльність.
3. Платіжний баланс як інструмент державного регулювання.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-н. 2000. Тема 8.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 10.

Буян І. та ін. Економічна політика. Навчальний посібник. - Тернопіль. ТАНГ. 1997. Тема 8.

Климко Г. та ін. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник, друге видання. - К., Вища школа, 1997. Розділ 32.

Програмний зміст теми

1. Сутність, необхідність та види зовнішньоекономічної діяльності

Української держави

Потрібно знати, що економічні та правові основи зовнішньоекономічної діяльності в Україні регламентовані Законом “Про зовнішньоекономічну діяльність”. Дано визначення найголовнішим термінам нашої теми.

Зовнішньоекономічна політика – це діяльність держави, спрямована на регулювання економічних відносин з іншими країнами, забезпечення ефективного використання зовнішнього фактора в національній економіці.

Зовнішньоекономічна діяльність (ЗЕД) – це розвиток економічних відносин між країнами, що здійснюють зовнішню торгівлю, міграцію капіталу та робочої сили, міжнародні науково-технічні та виробничі зв’язки, охорону навколишнього середовища тощо.

Механізм державного регулювання ЗЕД – це сукупність правових, фінансово-економічних і організаційно-управлінських форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава стимулює, координує і регламентує діяльність суб’єктів у сфері зовнішньоекономічних зв’язків відповідно до цілей та завдань.

Державне регулювання зовнішньоекономічних відносин передбачає створення відповідних умов та механізмів для ефективного розвитку відносин, здійснення діяльності у цій сфері.

Суб’єктами регулювання ЗЕД виступають: державні органи в межах їх компетенції; недержавні органи управління ЗЕД (валютні, товарні та фондові біржі, торговельні палати тощо); підприємства, фірми, організації на основі відповідних координаційних документів; наддержавні органи регулювання, що здійснюють міжнародну координацію у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Об’єкти регулювання ЗЕД: зовнішня торгівля, міжнародний рух капіталів, валютні та кредитні відносини, науково-технічний облік, міжнародна міграція робочої сили тощо.

Далі необхідно з’ясувати **головні види** зовнішньоекономічної діяльності держави, до них належать: експорт та імпорт товарів, науково-технічних досягнень, капіталу,

робочої сили; надання суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності України послуг, іноземним суб'єктам господарської діяльності і навпаки (виробничих, посередницьких, страхових та інших); навчання та підготовка спеціалістів на комерційній основі; спільна підприємницька діяльність суб'єктів ЗЕД та іноземних суб'єктів господарської діяльності та інше.

Основними цілями зовнішньоекономічної політики держави є: створення сприятливих економічних та організаційно-правових умов для суб'єктів економіки у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності; забезпечення раціонального входження економіки України до системи міжнародного поділу праці; реалізація конкурентних переваг країни; підвищення конкурентноздатності економіки на основі структурної перебудови та модернізації виробництва; раціоналізація експортно-імпортних операцій.

2. Основні форми, методи та інструменти впливу держави на зовнішньоекономічну діяльність

Державне регулювання ЗЕД визначає *зовнішньоекономічна політика* держави на тому чи іншому етапі. Держава може дотримуватись або **політики вільної торгівлі**, або **протекціоністської політики**. Перша характеризується мінімальним втручанням держави в процеси ЗЕД. У разі протекціоністської політики – внутрішній ринок захищають від іноземної конкуренції за допомогою митних бар'єрів, ліцензій, квот та інших економічних і політичних важелів.

На схемі 5 наведені принципи зовнішньоекономічної політики держави.

Схема 5

Основними методами регулювання ЗЕД є: правові, економічні, валютне регулювання, адміністративні (нетарифні), заохочення експорту.

Конкретними інструментами впливу держави на зовнішньоекономічну діяльність є: ембарго, митні тарифи, валютні обмеження, регулювання валютних курсів, надання пільгових експортних кредитів, субсидії, податкові пільги, демпінгова політика та інше.

Важливим напрямом державного регулювання ЗЕД є *регулювання ввезень і вивезень капіталу*. Воно спрямоване на ефективне використання іноземного капіталу для розвитку національної економіки.

В Україні діє єдиний митний тариф, визначений відповідним законом. **Ставки митного тарифу** – це податки, які збирають у випадку перетину товарами митного кордону. Вони дають змогу впливати на обсяг і структуру зовнішньої торгівлі країни.

Розрізняють наступні функції митного тарифу: захист національних виробників від іноземної конкуренції; забезпечення надходження коштів у державний бюджет; поліпшення умов доступу національних товарів на зовнішні ринки; поліпшення стану платіжного балансу.

3. Платіжний баланс як інструмент державного регулювання

Платіжний баланс – це співвідношення між валютними надходженнями у країну та зарубіжними платежами, які держава зобов'язана сплачувати протягом певного часу. Тобто це – статистичний звіт про результати зовнішньоекономічної діяльності країни за певний період, як правило, за рік.

Слід розрізняти **активний і пасивний** платіжний баланс. Перший – це коли надходження у країну перевищують зарубіжні платежі країни. Другий – це коли зарубіжні платежі країни перевищують надходження у країну.

Далі треба розглянути структуру платіжного балансу, яка складається з: *торговельного балансу* (він відображає експорт та імпорт товарів); *балансу послуг та некомерційних платежів* (оплата перевезень, сервісу, туризму тощо); *балансу руху капіталів*; *балансу золотовалютних ресурсів*.

Необхідно також з'ясувати заходи держави щодо усунення диспропорцій платіжного балансу. До них належать: валютна інтервенція – продаж центральним банком золота та інших золотовалютних резервів; залучення нових іноземних кредитів; регулювання зовнішнього боргу; стимулювання експортного виробництва; залучення іноземного капіталу; зміна валютного курсу тощо.

Запитання і завдання для самоконтролю:

1. У чому полягає суть зовнішньоекономічної діяльності держави?
2. Чим викликана необхідність державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності?
3. Назвіть об'єкти та суб'єкти державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності.
4. Назвіть характерні риси зовнішньоекономічного становища України.
5. За якими принципами має здійснюватися регулювання зовнішньоекономічної діяльності?
6. У чому полягає суть платіжного балансу країни?
7. У чому полягає суть та призначення золотовалютних резервів?

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Валюта, ембарго, демпінг, квота, ліцензія, валютний курс, зовнішній борг, робоча сила, фондова біржа, торговельна палата, науково-технічний облік, поділ праці.

Тема 11. Державне регулювання розвитку регіонів

Основні проблеми теми

1. Суть, принципи і цілі регіональної політики держави (на прикладі України).
2. Основні форми та методи державного регулювання регіонів.
3. Прогнозування та планування комплексного розвитку регіонів.

Джерела інформації з перелічених проблем для самостійного вивчення

Конституція України. - К., 1996.

“Про місцеве самоврядування в Україні”. Закон України. - К., 1999.

Михасюк І. та ін. Державне регулювання економіки. Підручник. - К., Атіка, Ельга-н. 2000. Тема 14.

Дідківська Л., Головка Л. Державне регулювання економіки. Навчальний посібник. - К., Знання-Прес. 2000. Тема 12.

Данилишин Б. Регіональна політика: системний підхід. //Економіка України. 1996. № 6.

Програмний зміст теми

1. Суть, принципи і цілі регіональної політики держави (на прикладі України)

При вивченні цієї проблеми необхідно керуватися такими нормативно-правовими документами: Конституція України, Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”.

Регіональна політика держави – це сфера її діяльності щодо управління політичним, економічним та соціальним розвитком окремих територій країни виходячи із загальнодержавних інтересів. Перш за все, це соціально-економічна політика окремих регіонів, спрямована на реалізацію певних цілей і завдань, виходячи із внутрішніх потреб і наявних ресурсів. Тобто вона має два аспекти, поєднання яких забезпечує раціональну регіональну соціально-економічну політику держави.

Державна регіональна економічна політика, як сукупність організаційно-правових та економічних заходів спрямована на сприяння ефективного розвитку продуктивних сил регіонів, раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу, вдосконалення територіальної організації суспільства. Далі необхідно з'ясувати суб'єкти та об'єкти ДРЕП.

Суб'єкти – це центральні органи державної виконавчої влади, місцеві ради народних депутатів, інші органи місцевого самоврядування.

Об'єкти – це системи територіальних утворень: адміністративно-територіальні одиниці регіону, галузі господарського комплексу території, соціальна інфраструктура, природне середовище, трудові ресурси тощо.

ДРЕП будується з урахуванням наступних **принципів**:

- дотримання пріоритетів загальнодержавного значення;
- органічна єдність розвитку продуктивних сил регіону і завдань соціально-економічного розвитку країни;
- урахування вимог економічної безпеки у процесі реформування структури господарських комплексів регіонів і розміщення нових підприємств;
- підвищення економічної самостійності регіону шляхом чіткого розмежування повноважень.

Що стосується безпосередньо України, то тут треба з'ясувати питання особливостей формування регіональної політики нашої держави. Серед них: брак досвіду щодо здійснення власної регіональної політики; незавершеність процесів формування дієздатних центральних органів державної влади, правового оформлення держави; гостра економічна криза; відмова від старої моделі стосунків між центральною та місцевою владою; необхідність широкого розширення повноважень місцевої влади. Останнє, в свою чергу, потребує децентралізації унітарного державного устрою в Україні. Тобто:

- 1) посилення ролі органів регіонів в політичному управлінні країною.
- 2) розмежування повноважень між центральними і місцевими органами виконавчої влади стосовно виконання функцій державного регулювання економічного розвитку;
- 3) фінансова децентралізація.

На сучасному етапі розвитку України перед державою стоїть такий **комплекс цілей** ДРЕП: зміцнення основ української державності; пошук оптимальної моделі державного та територіального устрою; забезпечення економічної самодостатності

регіонів через узгодження загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів і економічних пріоритетів; активна участь регіонів і органів місцевого самоврядування в управлінні державою та самостійне вирішення проблем у межах своєї компетенції; підвищення та вирівнювання регіональних життєвих умов населення.

2. Основні форми та методи державного регулювання регіонів

Вивчення цього питання слід починати зі з'ясування складових механізмів державного регулювання розвитку регіонів, до яких належать законодавчо-нормативна база, бюджетно-фінансове регулювання та державні регіональні програми.

Основні цілі й завдання регіональної політики формуються з урахуванням таких проблем: економічних, фінансових, соціальних, демографічних та екологічних.

Особливу увагу треба звернути на державну бюджетно-фінансову політику, яка виконує такі функції:

- забезпечення незалежності регіонального управління;
- підтримання потенціалу регіону на достатньому рівні;
- забезпечення справедливого перерозподілу доходів різних регіонів з метою вирівнювання їх соціально-економічного розвитку.

Основними інструментами бюджетного регулювання розвитку регіону є: нормативи відрахувань від регульованих доходів, дотації, субсидії, субвенції, бюджетні позички.

3. Прогнозування та планування комплексного розвитку регіонів

Базою прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів є *система кількісних показників*, що ґрунтується на державних соціальних стандартах і нормативах забезпеченості населення.

Розрізняють **фактори**, що обумовлюють процес розробки прогнозів соціально-економічного розвитку регіонів: соціально-демографічний стан, природнокліматичні умови, національно-етнічні особливості території, рівень розвитку соціальної інфраструктури у міських та сільських поселеннях, потенційні можливості місцевих інвесторів та інше.

В прогнозуванні та плануванні комплексного розвитку регіонів важливе значення мають державні регіональні програми. Їх розробка та реалізація ставлять собі за мету:

1. Активізацію господарської діяльності та розвиток ринкових відносин регіону.
2. Забезпечення структурної перебудови господарських комплексів.
3. Ліквідацію локальних економічних криз.
4. Вирішення проблем соціального характеру, розвиток соціальної інфраструктури.
5. Найповніше узгодження територіальних і галузевих інтересів.

На схемі 6 наведені обов'язкові елементи регіональних програм і прогнозів розвитку регіонів.

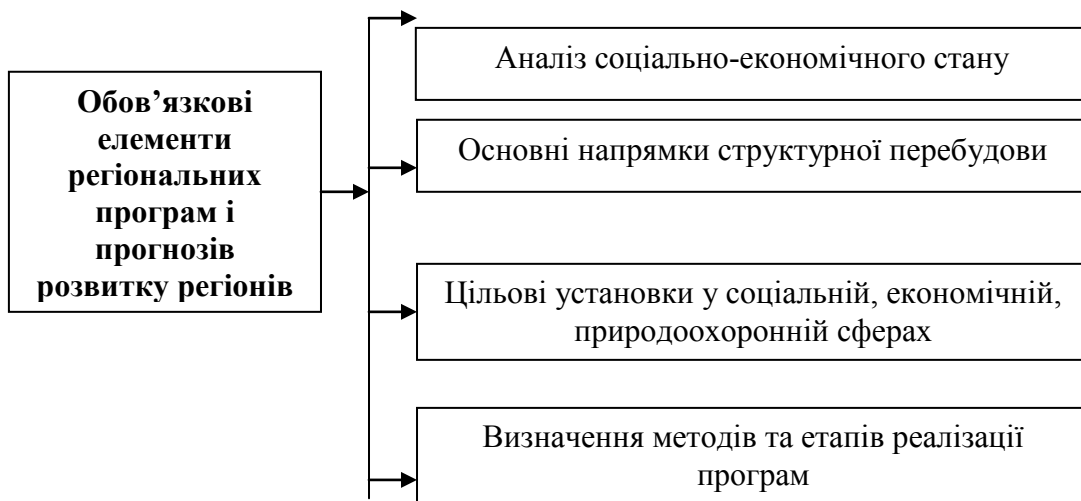

Схема 6

Питання і завдання для самоконтролю:

1. У чому полягає сутність державної регіональної економічної політики?
2. Що є об'єктом державної регіональної політики?
3. Хто виступає суб'єктом державного регулювання регіонів?
4. Назвіть основні цілі державної регіональної політики.
5. Назвіть основні принципи державної регіональної економічної політики.
6. Розкрийте структуру державних регіональних програм.

Терміни для повторення або самостійного засвоєння:

Демографія, структурна перебудова, економічна криза, соціальні стандарти, економічний потенціал, фінансова децентралізація, територіальна організація суспільства.